


E. MATTISEN

Vana  
kaardiväe  
jälgedes



2/ 46256

A-17346  
281 II

EESTI NSV

POLITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

---

E. MATTISEN  
ajalooteaduste kandidaat

# VANA KAARDIVÄE JÄLGEDES

Nr. 1 (281)

281

---

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS  
Tallinn 1960

THE EAST  
LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF TORONTO  
130 St. George Street  
Toronto, Ontario

YAMA KASHIMAZI JALOSTES

1891

2

Tartu Riikliku Ülikooli  
Raamatukogu  
46256

✓

## 1. EKP JUUBELI LÄVEL

Käesolev 1960. aasta on tähelepanuväärseks juubeli-aastaks eesti rahva ja ühtlasi meie noorsoo revolutsioonilise võitluse ajaloos. Täitub 40 aastat Eestimaa Kommunistliku Partei konstitueerimise lõpuleviimisest, mis toimus EKP esimesel kongressil 27.—29. novembrini 1920. aastal.

Eesti proletariaadile ja tema parteile oli see raskete katsumuste aeg, mis nõudis ülimat meelekindlust, eneseohverdamist, julget ja optimistlikku vaadet tulevikku, ustavust marksismi-leninismi ideedele, rahvale. Tartu rahuga 2. veebruaril 1920 lõppes interventsiooni ja kodusõja periood Eestis. Eesti töörahval, vaatamata tema ennastsalgavale võitlusele ja hulgalistele ohvritele, ei õnnestunud tol korral saada peremeheks omal maal. Välismaiste imperialistide abil võitis Eestis kodusõja ajutiselt kontrrevolutsiooniline kodanlus, kehtestades siin oma diktatuuri. Kodanlus võidutses ja prassis, imedes kaanina töörahva higi ja verd. Valge terrori ohvriks langes aastail 1918—1920 Eestis üle 2000 kommunisti ning ligikaudu 500 parteitut töolist, talupoega ja haritlast. Neile lisanduvad ohvrid kodusõja rinnetel. Paljud, isegi enamus võitlejaist, kes andsid oma elu vabaduse eest, olid alles teadliku elu esimesi samme astuvad noored, täis loomiskirge ja elurõõmu. Määratu kõrge oli nende ohvrite hind, kuid neid ei toodud asjata.

Rahvas omandas rikkalikke kogemusi võitluses oma võimu, uue ühiskonna eest. Oma kangelasliku võitlusega aitas eesti töörahvas ja tema eesrindlik noorsugu kaasa selleks, et Eesti langes esimesena välja imperialistide poolt organiseeritud Nõukogude-vastaste interventsioonijõudude süsteemist. Tartu rahuleping aitas saavutada Nõukogude rahvaste võitu interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni üle, kindlustada Nõukogude vabariigi olukorda ja lõi tingimused eesti töörahva edasisele revolutsiooni-

lisele liikumisele kodanluse võimu kukutamiseks ja nõukogude võimu taaskehtestamiseks.

EKP I kongress andis parteiorganisatsioonile ja kogu eesti töörahvale kätte kompassi, mille järgi ta võis õigesti orienteeruda muutunud klassivõitluse olukorras, revolutsioonilise võitluse uutes tormides ning saavutada lõpliku võidu.

«Demokraatlikus» Eesti vabariigis valitsenud drakooniliste seaduste, sõjaseisukorra, kaagikohtute, võimumeeste poliitilise terrori ja omavoli tingimustes võis EKP I kongress (nagu II 1921. a. ja III 1922. a.) toimuda ainult sügaval põranda all. Ainuüksi EKP liikmeks olemine või ka aktiivse poolehoidu avaldamine temale võis enesega kaasa tuua «lindpriiks» kuulutamise, paremal juhul sunnitöö. Niisuguseid julgeid, töörahva huvide eest ennastohverdavaid võitlejaid oli kongressi ajaks EKP ridades ligikaudu pool tuhat, neli korda rohkem oli partei aktiivseid poolehoidjaid.

Need arvud pole suured.

Kuid sügavalt põranda alt kostus illegaalse ajakirjanduse, lendlehtede ja kommunistide suu kaudu valjult EKP ja tema asutava kongressi hääl, mis otsekui kodanlike võimude kiuste leidis üha soojemat ja laialdasemat vastukaja töötajate südameis. Teisiti see ei võinudki olla. Alates XIX sajandi 90-ndail aastail Eestis tekkinud esimestest marksistlikest ringidest ja sotsiaaldemokraatlikest gruppidest kuni EKP I kongressini oli eesti kommunistlik organisatsioon<sup>1</sup> saanud juba suure revolutsioonilise karastuse ja omandanud rikkalikke kogemusi poliitilises võitluses. Töötaval rahval oli võimalik, otsustades parteiorganisatsiooni tegude järgi, määrata kindlaks oma suhtumine temasse. Kahe aastakümne vältel enne EKP I kongressi kolmes revolutsioonis ja kolmes verises sõjas võisid Eesti linna- ja maaproletaarlased, s. o. kogu töörahva teadlikum osa, oma kogemuste ja kogu ühiskondliku elu praktika põhjal veenduda, et just bolševikud on ainukesed tõeliselt järjekindlad ja ennastohverdavad võitlejad töörahva huvide eest.

---

<sup>1</sup> Kuni Tartu rahuni 1920. aastal kuulus Eesti parteiorganisatsioon VK(b)P koosseisu oblastiorganisatsiooni õigustega. Alates 1916. aastast nimetati teda VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooniks, 1917. a. algusest VSDT(b)P Eestimaa organisatsiooniks ja 1918. a. novembrist kommunistliku partei Eesti organisatsiooniks.

EKP I kongressi otsused näitasid töötavale rahvale, et ka uues olukorras, kodanliku diktatuuri tingimustes jääb kommunistlik partei lõpuni truuks rahvale ja jätkab mehiselt võitlust parema tuleviku — sotsialismi ning kommunismi eest. See avaldus selgesti kongressi otsuses võtta kogu parteitöö aluseks Kommunistliku Internatsionaali<sup>2</sup> põhimõtted ja võidelda ka edaspidi tihedas liidus VK(b) Parteiga. Kongressi manifestis öeldi: «Eestimaal on kommunistid näidanud, et nad oskavad võidelda ja surra. Aga nad saavad näitama, et nad töörahva eesotsas ka võita oskavad!»<sup>3</sup>

EKP I kongressi lühike telegramm V. I. Leninile väljendas selgelt eesti töörahva tundeid ja otsustavust jõuda seadud eesmärgile. Telegramm kõlas järgmiselt:

«Eestimaa Kommunistliku Partei kongress tervitab Teid ühel meel kui rahvusvahelise proletaarse revolutsiooni juhti. Eesti töörahvas, kes enda turjal kõik sotside ja valgekaartlaste režiimi headused ära on proovinud, sammub kõrvalekaldumatult kommunistliku revolutsiooni poole.»<sup>4</sup>

Samm-sammult, lähtudes ühiskonna arenemise seadustest, ületades suuri raskusi ja koondades enda ümber üha laiemaid töötajate hulki, viis EKP eesti töörahva uue võiduka sotsialistliku revolutsioonini 1940. aastal ning juhib nüüd NLKP ühe väesalgana partei XXI kongressi otsuste alusel ja kõigi nõukogude vennasrahvaste vastastikusel toetusel kommunismi ehitamist meie liiduvabariigis.

Tänutundega südames heidab kogu eesti rahvas käesoleval juubeliaastal oma pilgud Eestimaa Kommunistliku Partei poolt läbikäidud kuulsusrikkale võitlusteele, meenutab ja peab kalliks võitluses nõukogude võimu eest langenud seltsimeeste mälestust, koondudes veelgi tihedamalt partei ümber seitseaastaku plaanis ettenähtud grandioosete ülesannete lahendamiseks.

Erilise rõõmu ja uhkustundega tähistab meie vana kaardiväe 40. aastapäeva vabariigi noorsugu ja tema avangard — Eestimaa Leninlik Kommunistlik Noorsooühing.

<sup>2</sup> Alates Kommunistliku Internatsionaali asutamisest peale 1919. a. märtsis kuulus sinna iseseisva sektsioonina ka EKP.

<sup>3</sup> EKP KK Partei Arhiiv (EKPA), Kollektsoon «EKP lendlehed ja üleskutsed».

<sup>4</sup> «Eesti Bolševik» 1948, nr. 1, lk 74—75.

ELKNU rajamine ja kogu tema tegevus on toimunud Eestimaa Kommunistliku Partei vahetul juhtimisel, tihedas seoses kogu Venemaa ning rahvusvahelise proletaarse noorsooliikumisega, üleliidulise leninliku komsomoli sünni ja arenguga.

«Noorsugu on tuleviku pant, tulevik on noorte päralt,» — neid rahva vanavarast võetud sõnu on partei alati õigeks pidanud. Seejuures näeb ta noorsoos mitte ajaloo passiivset kõrvaltvaatajat parema tuleviku ootel, vaid ühiskondliku elu aktiivset ümberkujundajat, iseenda ja rahva õnne seppa, kellele partei võib toetuda oma juhtivas tegevuses. Hans Pöögelmann, üks vanimaid eesti töölisliikumise juhte ja EKP rajajaid, kirjutas brošüüris «Noored, üles!», mis avaldati seoses Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali asutamisega:

«Noorus on idealistlik selle sõna kõige paremas mõttes. Kõik aated, mis iialgi ühiskonda liikuma pannud, kõik ilusad püüded ja kõrged mõtted on alati just noorsoo seas kergesti tuld võtnud, just noorte hulgas vaimustatud poolehoidmist leidnud. Ja eneseohverdavat eneseandmist nende aadete teostamisele.»<sup>5</sup>

Endastmõistetavalt arvestas kommunistlik partei seda, et nagu kogu rahvas, nii ka noorsugu on klassiühiskonna tingimustes diferentseerunud klasside järgi ning tal on oma erinevad huvid ja taotlused, et erilist tähelepanu tuleb pühendada proletaarsele noorsoole kui eesrindliku klassi aktiivsele ja suurt perspektiivi omavale osale. Rahvusvahelise ja iseäranis Venemaa töölis- ning kommunistliku liikumise ajalugu kõneleb meile ilmekalt revolutsiooniliste marksistlike parteide suurest abist ja suunavast osast proletaarse noorsooliikumise arengus.

Ka eesti bolševikud, juhindudes V. I. Lenini ja bolševike partei suunavatest näpunäidetest, organiseerisid energiliselt proletaarset noorsooliikumist Eestis, innustasid töötavat ja õppivat noorsugu revolutsioonilisse võitlusse tsarismi, mõisnike ja kodanluse vastu. Nii loodi 1917. aastal bolševike initsiatiivil esimesed sotsiaaldemokraatlikud noorte ühingud Tallinnas, Narvas, Tartus, Haapsalus, Kundas ja Aseris. 1918. a. veebruaris asutati aga parteiorganisatsiooni aktiivse abiga esimene kommunistlik noor-

---

<sup>5</sup> H. Pöögelmann, Noored, üles!, Petrograd, 1920, lk. 12.

sooühing Eestis (ja üks esimesi kogu Venemaal) — Põhja-Balti Kommunistliku Noorsoo Liit.

Pärast V. I. Lenini algatusel toimunud Ülevenemaalise Kommunistliku Noorsooühingu asutamist (1918. a. oktoobris) ja Saksa okupatsiooni kokkuvarisemist jätkasid eesti kommunistid 1918/19. a. talvel interventidest ja valgetest vabastatud Eesti Tööraha Kommuuni territooriumil mitmekülgset tegevust proletaarse noorsoo hulgas. Põhja-Balti Kommunistliku Noorsoo Liidu järglasena ja ÜKNU eeskujul hakati looma ka Eestis kohalikke komsomoliorganisatsioone. Eesti Tööraha Kommuuni lühiajalise kestvuse tõttu suudeti luua kommunistide initsiatiivil ainult üks tollal Eestis ainukeseks jäänud komsomoliorganisatsioon Tartus, nimega Tartu Kommunistlik Noorsoo Ühendus.

EKP hoolitsus noorsoo eest ja komsomoliliikumise parteiline juhtimine peegeldus selgelt ka EKP põhikirja projektis, mida arutati EKP konverentsil Luugas 1919. a. märtsis ning teistel parteilistel nõupidamistel samal aastal. Põhikirjas öeldi: «Kommunistlike noorte ühingute kaudu organiseerib partei maal ja linnas noorsugu, püüab nende ühisuste kaudu noorsugu kommunistlikule liikumisele kaasa tõmmata ja valmistab teaduslike ettelugemiste abil noori kommunistliku riigikorra tegelasteks.»<sup>6</sup>

Heleda prožektorina valgustas rahvusvahelise, sealhulgas ka eesti proletaarse noorsoo võitlusteed järgneva veebrandsaja aasta vältel Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal (1919—1943).

Hiljuti möödus 40 aastat V. I. Lenini initsiatiivil loodud Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali asutamiskongressist, mis toimus Berliinis 20.—26. novembrini 1919. aastal 13 maa noorsoo-organisatsioonide esindajate osavõtul.

Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal loodi Esimese maailmasõja algul oportunistmirappa uppunud Sotsialistliku Noorsoo Internatsionaali (1907—1914) asemele. Ta pidas järjekindlat võitlust oportunistide vastu noorsooliikumises. Tegutsedes tihedas koostöös III, Kommunistliku Internatsionaaliga ja olles selle üheks sektsiooniks, kujunes Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal maailma proletaarse noorsooliikumise tõeliseks juhtivaks keskuseks. Pal-

<sup>6</sup> EKPA, fond 6495, nim. 1, s.-ü. 35, l. 12—24.

jude maade noorsoo esindajad tegid tema kaudu läbi noorsoo revolutsioonilise liikumise juhtimise tõelise kooli, said tugeva poliitilise karastuse.

Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal avaldas aktiivset mõju noorsooliikumisele kodanlikus Eestis, eriti kodanliku diktatuuri esimesel aastakümnel. See toimus mitmete kanalite kaudu. Kommunistliku partei ja eesti revolutsiooniliste noorsoo-organisatsioonide häälkandjates, samuti Nõukogude raadios avaldati tähtsamaid Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali dokumente ning informeeriti noorsooliikumise kogemustest teistes maades. Alates 1920. a. lõpust loodi vahetu kontakt Kommunistliku Noorsoo Internatsionaaliga eesti proletaarsete noorsoo-organisatsioonide esindajate saatmisega Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali juhtivatesse organitesse. Suurt abi noorsooliikumisele Eestis osutas III, Kommunistliku Internatsionaali Eesti sektsiooni esimees Hans Pöögelmann. Tundes elavat huvi noorsooliikumise küsimuste vastu, oli ta hästi kursis ka Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali tegevusega, jagades oma teadmisi, näpunäiteid ja soovitusi eesti noorsoole.

Organiseeritud proletaarse noorsooliikumise uuele etapile kodanlikus Eestis pani aluse 1920. a. novembris Viktor Kingissepa juhtimisel toimunud Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress, kus tehti kokkuvõtteid ka noorsooliikumisest, näidati selle edasine suund ja töövormid. Kongressi juhendite kohaselt loodi 5. detsembril 1920 Tallinnas esimene legaalne töölisnoorsoo ühing — Üle-Eestimaaaline Noorproletaarlaste Ühing (ÜENPÜ). ÜENPÜ juhatuse esimeheks valiti üks silmapaistvamaid eesti noori kommuniste Arnold Sommerling, aseesimeheks EKP liige Hendrik Allik ja sekretäriks Richard Mirring. ÜENPÜ kiitis täielikult heaks Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali programmi ja astus selle liikmeks. Eesti proletaarse noorsoo revolutsioonilise massiorganisatsiooni ja EKP abilisena arendas ÜENPÜ mitmekülgset tegevust noorsoo hulgas, seades esiplaanile noorte poliitilise kasvatamise.

Pärast ÜENPÜ purustamist kodanliku politsei poolt 1921. a. aprillis asutati sama aasta sügisel EKP II kongressi (oktoober 1921) otsuste põhjal illegaalne Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing (EKNU). EKNU esimene kongress toimus 1922. a. septembris. Ühingu Keskkomitee

sekretäriks valiti EKP Keskkomitee liige Jaan Kreuks, kellest sai laialt tuntud ja armastatud noorsoo ja töörahva juht.

EKNÜ jätkas oma eelkäijate — sotsialistlike noorsooühingute, Põhja-Balti Kommunistliku Noorsoo Liidu, Tartu Kommunistliku Noorte Ühenduse ja Üle-Eestimaa-lise Noorproletaarlaste Ühingu parimaid revolutsioonilisi traditsioone. Temast sai eesti noorsoo tõeline avangard ning ustav võitlusabiline EKP-le.

Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali liikmena kujunesid Eestimaa Kommunistlikul Noorsooühingul küllaltki laialdased sidemed teiste maade eesrindlike noorsoo-organisatsioonidega. Eelkõige õppis EKNÜ oma vanema venna — Nõukogude Venemaa komsomoli käest. Ehkki kodanlusel läks ajutiselt korda interventsiooni ja kodusõja tulemusena vägivaldselt Eesti eraldada Nõukogude Venemaast, ei suutnud ta lahutada eesti töörahva ja meie eesrindliku noorsoo südameid nõukogude rahvast, tema noorsoost ja leninlikust komsomolist. Vaatamata suurtele raskustele arenesid sidemed EKNÜ ja ÜLKNÜ vahel ka kodanliku diktatuuri aastail. Sotsialistliku revolutsiooni võit Eestis 1940. aastal ja Eesti NSV astumine NSV Liidu koosseisu sai aluseks ka Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu organisatsioonilisele ühinemisele ÜLKNÜ-ga. EKNÜ-st sai leninliku komsomoli üks väesalk.

Nõukogudemaa noorsoo ja tema avangardi — leninliku komsomoli nelja aastakümne pikkune võitlustee on innustavaks eeskujuks kõigi maade noortele oma kodumaa ja rahva ennastsalgaval teenimisel, võitluses ühiskondliku progressi eest.

Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooühing, samuti eesti noorsoo kommunistlik avangard, sündis suure Oktoobri revolutsioonihällis ja sai esimese karastuse karmis kodusõja tulerõngas. Sündides üheaegselt uue sotsialismiajastuga ning kandes endas selle ajastu iseloomulikke jooni, on komsomol alati esinenud nõukogude ühiskonna aktiivse, loova jõuna. 67 miljonit noormeest ja neidu on nelja aastakümnega ÜLKNÜ ridades läbi teinud mitmekülgse kooli, saanud poliitilise karastuse. Oma tublide patriootlike tegudega on komsomol võitnud endale partei ja nõukogude rahva armastuse ning tänu, samuti teiste maade eesrindliku noorsoo sügava lugupidamise. Nõu-

kogude kodumaa on hinnanud leninliku komsomoli teeneid, tema ennastsalgavat kodumaa teenimist Punalipu, Tööpunalipu ja kolme Lenini ordeniga ÜLKNÜ võitluslipul. NLKP Keskkomitee, hinnates kõrgelt komsomoli osa, märkis oma tervituses ÜLKNÜ 40. aastapäeva puhul:

«Suure Lenini lipu all on kommunistlik noorsooühing kommunistliku partei juhtimisel läbi käinud pika ja kuulsusrikka tee esimestest sotsialistlikest ringidest ja noorsooühingutest võimsa paljumiljonilise organisatsioonini, kes on kommunistliku partei võitlusabiliseks ja kindlaks reserviks, noorte kommunistmehitajate esimeseks väesalgaks.»<sup>7</sup>

Ja nüüd, kui NSV Liit on jõudnud kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise ajajärku, kasvab veelgi kommunistliku noorsooühingu osatähtsus ühiskonna elu kõigil aladel. NLKP XXI kongressil käesolevaks seitse aastakuks kavandatud kommunistliku ülesehitustöö programm loob avarad võimalused noore põlvkonna ja tema avangardi — leninliku komsomoli aktiivsuse rakendamiseks ja loominguilise initsiatiivi piiramatuks kasvuks.

NLKP XXI kongressil N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaks 1959—1965» põhjal vastuvõetud resolutsioonis püstitati ülesanne, et kommunistlikud noored ka edaspidi annaksid noorsoole eeskuju ennastsalgava tööga, et igast komsomoliorganisatsioonist saaks võitlev, elujõuline kollektiiv, keda seovad noorsooga tihedad sidemed. Partei XXI kongress suunas komsomoli aktiivsele osavõtule tööstusobjektide, elamute ning kultuuri- ja kommunaalasutuste ehitamisest, võitlusest sotsialistliku põllumajanduse edasiarendamise ja loodusvarade kasutuselevõtmise eest uutes piirkondades meie maal.

«Erilist tähelepanu,» rõhutati NLKP XXI kongressi ot-suses, «peavad partei- ja komsomoliorganisatsioonid pöörama noorsoo kommunistliku maailmavaate kujundamisele, aktiivsete, teadlike kommunistliku ühiskonna ehitajate kasvatamisele, kes armastavad ennastsalgavalt oma kodumaad ning oskavad elada ja töötada kommunistlikult.»<sup>8</sup>

<sup>7</sup> «Rahva Häääl» nr. 257, 30. okt. 1958.

<sup>8</sup> NLKP XXI kongressi resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaks 1959—1965» põhjal, Tallinn, 1959, lk. 35.

Partei üleskutsele õppida elama ja töötama kommunistlikult on komsomol ning noorsoo laiad hulgad vastanud üle kogu Nõukogude Liidu uute patriootlike tegudega. Järjest massilisema ulatuse võtab komsomoli poolt algatatud liikumine kommunistliku töö brigaadi, aga nüüd juba ka vahetuse, tsehhi ja ettevõtte nimetuse saamiseks. Kokku üle miljoni noore patrioodi on siirdunud viimaste aastate jooksul komsomoli lähetuskirjadega uudismaadele, Siberi, Kaug-Ida, Kasahstani ja NSV Liidu põhjapiirkondade ehitustele, Donbassi, Kuzbassi, Karaganda ja Moskva-lähedase söebasseini kaevandustesse ning oma vabariikide ja oblastite tähtsamatele ehitusobjektidele.

Eesti komsomoliorganisatsioon on suunanud sadu noori Balti soojuselektrijaama rajamisele, mis on kuulutatud kommunistlike noorte löökehituseks. ELKNÜ lähetuskirjadega noori töötab uudismaadel, Kasahstani, Siberi jt. kaugetel ehitustel. Viljakoristustöödest Kasahstani uudismail võttis 1958. aastal osa üle 2000 vabariigi noormehe ja neiu. Tuhanded eesti noored näitavad eeskuju kommunistlikus töössesuhetumises oma kodulinna ja -rajooni tehistes, põldudel ning farmides. Kiiresti kasvab üle vabariigi kommunistliku töö brigaadi, vahetuse ja tsehhi nimetust taotlevate kollektiivide arv.

Noorte aktiivne osavõtt tegelikust tööst ja võitlusest kommunismi eest on neile peamiseks revolutsioonilise kasvatuskooliks. Väga olulist osa noorte maailmavaate, kommunistliku ühiskonna liikmetele omaste joonte kujundamisel etendab revolutsioonilise võitluse traditsioonide, oma rahva ajaloo, tema eesrindlike organisatsioonide ja konkreetsete isikute tegevuse tundmaõppimine.

Partei juhtimisel on Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing oma ridades üles kasvatanud tuhandeid noori patrioote, kes klassilahingutes, rindel ja sotsialistlikus ülesehitustöös on näidanud, et nad peavad elu peamiseks mõtteks võitlust inimkonna parema tuleviku eest. Eesti kommunistlikud noored tunnevad põhjendatult uhkust selle üle, et nende ridadest võrsusid sellised väljapaistvad kommunismi eest võitlejad, nagu Valter Juhkum, Arnold Sommerling, Vilhelmine Klementi, Jaan ja Georg Kreuks, Johannes Lauristin, Martin Nurk, Rudolf Pälson ja paljud teised. ELKNÜ on andnud kodumaale niisuguseid silmapaistvaid sõja- ja töökangelasi, nagu Arnold Meri, Jakob Kunder, Leida Vinkel jt. Ligi 8000 kommunistlikku

noort ja komsomoli kasvandikku Eesti rahvusväeosadest on autasustatud lahinguliste teenete eest Suures Isamaasõjas ordenite ja medalitega. Nende ja paljude teiste partei ning komsomoliorganisatsiooni kasvandike elu ja võitlus on tänapäeva noortele elavaks eeskujuks, õpetab noorsugu õigesti hindama olevikku ja selgema pilguga vaatama tulevikku, ennastsalgavalt teenima kodumaad, jääma ustavaks oma rahvale ja parteile.

Eesti noorsoo revolutsioonilise võitluse ja tema organisatsioonide ajalugu on seni uuritud ja valgustatud puudulikult. Meil puudub süstematiseeritud ülevaade eesti proletaarse noorsoo organisatsioonide ja ELKNÜ ajaloost, rääkimata tema kohalike (linna-, maakonna-, rajooni-) organisatsioonide ajaloost. Seni on avaldatud peamiselt vaid tuntud eesti revolutsionääri H. Alliku ja ajaloolase K. Martinsoni sulest mõned artiklid eesti proletaarse noorsooliikumise üksikküsimuste kohta. ÜLKNÜ 40. aastapäevaks ilmus vanade revolutsionääride, endiste kommunistlike noorte mälestuste kogu<sup>9</sup> ja brošüür «Ülesmäge»<sup>10</sup>.

Käesolev kirjutus püüab valgustada peamiselt revolutsioonilise noorsooliikumise teket ja arengut Tartus, kommunistliku noorsooühingu Tartu organisatsiooni sünni, samuti rahvusvahelise proletaarse noorsooliikumise algperioodi mõningaid küsimusi, millel oli otsene või kaudne mõju ka noorsooliikumisele Eestis.

## 2. RAHVUSVAHELISE PROLETAARSE NOORSOOLIIKUMISE ALGPERIOODIST

Proletaarne noorsooliikumine, tema organisatsioonide sünni ja areng on kulgenud igal maal vahetus seoses töölisklassi majandusliku, poliitilise ja ideoloogilise võitlusega, moodustades lahutamatu osa kogu proletariaadi klassivõitlusest.

Töölisnoorte liikumine, nende koondumine oma organisatsioonidesse sai alguse Lääne-Euroopas juba XIX sajandi keskel, s. o. tunduvalt varem kui Venemaal, kaasa arvatud Eesti, kus esimesed noorproletaarlaste organisatsioonid tekkisid alles pärast 1917. aasta Veebruarirevolu-

<sup>9</sup> Karastumine. Mälestusi Eesti noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, Tallinn, 1958.

<sup>10</sup> Ülesmäge. Kilde Tartu noorsoo avangardist, Tallinn, 1958.

siooni. See oli tingitud peamiselt kapitalismi ja töölisliikumise suhteliselt hilisemast arengust Venemaal ning tsarismi jõhkrast poliitilisest survest, kõige elementaarsemategi kodanlik-demokraatlike vabaduste puudumisest, mistõttu noortel oli äärmiselt raske luua oma progressiivseid võitlusorganisatsioone.

Esimene töölisnoorte organisatsioon tekkis 1848. aasta revolutsiooni päevil Austria pealinnas Viinis. Arenev kapitalism ekspluateeris ka siin metsikult laste, alaealiste ja noorte tööjõudu. Nende tööpäev kestis võrdselt täiskasvanutega 14—16 tundi ülrasketes tingimustes, palk oli aga tavaliselt 2—5 korda madalam ega ulatunud isegi ühe viiendikuni elatusmiinimumist. Revolutsiooni ja areneva töölisliikumise mõjul hakkasid talumatuse olukorda sattunud Viini ettevõtete õpipoisid ja noortöölised otsima väljapääsu ühises võitluses kurnajate vastu. Nad löid oma organisatsiooni, mis esines nõudmistega, et noortele loodaks inimväärset töötamise ja elutingimused. Organisatsiooni liikmed võtsid aktiivselt osa Viini töötajate 1848. a. ülestõusust, võitlesid mehiselt barrikaadidel ning toimetasid võitlejatele relvi, laskemoona ja toitu. Sõjaväe abil suruti ülestõus maha. Ka noorte organisatsioon purustati, paljud aktiivsemad liikmed tapeti, osa heideti vanglaisse. Kuid selle esimese töölisnoorte organisatsiooni ajalooline tähtsus oli küllaltki suur. Tema kogemuste abil õppisid nii Austria kui ka teiste maade noorproletaarlased paremini organiseeruma ja võitlema oma huvide eest.

Ka Prantsuse tööliklassi kangelaslikust ülestõusust, s. o. Pariisi Kommunist, võtsid ennastohverdavalt osa sadad noored, ehkki neil oma organisatsioon alles puudus. Pariisi Kommunist oli ajalooliseks õppetunniks kogu rahvusvahelisele proletariaadile, sealhulgas ka töölisnoorsoole. Vaatamata reaktsiooni ja militarismi tugevnemisele kogu Euroopas pärast Pariisi Kommunisti mahasurumist ja Prantsuse—Preisi sõda võttis noorsoo majanduslik ja poliitiline võitlus järk-järgult ikka enam organiseerituma iseloomu. Seoses uute vallutussõdade, iseäranis Esimese maailmasõja intensiivse ettevalmistamisega, alates XIX sajandi 80-ndaist aastast, võttis hoogu noorte sõjavastane, antimilitaristlik liikumine.

1886. aastal loodi Belgias provintsilinnas Heintis esimene töölisnoorsoo poliitiline, peamiselt antimilitaristlike

eesmärkidega organisatsioon nimetusega «Noor Kaardivägi». 80-ndail aastail toimusid Belgias massilised tööliste rahutused, streigid ja meelevaheldused. Rahvavastane, militaristlik valitsus kehtestas sõjaseaduse, ajas sõjaväe abil laiali tööliste streike ja meelevaheldusi ning püüdis relva jõul ja seejuures soldatisineleisse riietatud noortööliste endi kätega lämmatada töölisliikumist. Nimelt kehtis Belgias seadus, mis võimaldas nekrutitel end sõjaväeteenistusest teatava summa eest vabaks osta, mida jõukamad kihid tegidki. Seega lasus kogu sundsõjaväeteenistus, sõja ajal aga kõik sellega kaasnevad viletsused ja ohvrid peamiselt proletaarse noorsoo õlgadel.

Tuginedes kasvavale töölisliikumisele ja sotsialistliku partei abile, pidas Belgia proletaarne noorsugu oma organisatsiooni «Noor Kaardivägi» kaudu aktiivset võitlust militarismi, sõjaohu, ebaõiglase sundsõjaväeteenistuse ja sõjaseaduse vastu. «Noor Kaardivägi» kasvas lühikese ajaga Belgia proletaarse noorsoo massiorganisatsiooniks, kuhu 1905. aastal kuulus üle 10 000 noore ning enam kui 120 kohalikku organisatsiooni. Noorkaardiväelased organiseerisid militarismi- ja sõjavastaseid massilisi meelevaheldusi punaste lippude all, eriti nekrutite võtmise päevil, levitasid tuhandetes eksemplarides samasisulisi lendlehti, astudes välja ka noortööliste majanduslike ja kultuur-haridusalaste huvide kaitseks. Sotsialistliku partei toetusel ilmusid Brüsselis «Noore Kaardiväe» häälekandidaadid ajakirjad «Avangard» (1896) ja «Antimilitarist» (1900) ning ajaleht «Sotsialistlik noorsugu». <sup>11</sup>

Belgia «Noor Kaardivägi» andis tõe noorte organiseerumiseks ka mujal. Aastail 1893—1894 loodi Austrias «Töölisnoorsoo Ühing». 1902. aastal hakkas Viinis ilmuma ühingu häälekandja «Noor Tööline». Ühing tegeles peamiselt noorte majanduslike ja kultuurhariduslike küsimustega. Selleks asutati nn. «juriidilise abiandmise sekretariaat» allosakondadega provintsid, organiseeriti püha-päevakoole ja mitmesuguseid kursusi. Austria monarhia ikke all olevas Ungaris olid tingimused noorsooliikumise arenguks raskemad. Kuid ka Budapestis loodi 1894. aastal esimene noortööliste ühing, mis tegutses illegaalselt ja poollegaalselt 1899. aastani, mil võimud selle likvideeri-

<sup>11</sup> «Noor Tööline» 1922, nr. 2, lk. 35; L. Loring, Kangelasliku võitluse ajalugu, lk. 34—35; «Noored Kommunaarid» 1920, nr. 1, lk. 2.

sid. Samal aastal hakati organiseerima tööliste kultuurhariduslike seltside juurde eraldi noorte osakondi, kuid ka need purustati peagi politsei poolt. 1904. aastast, mil algas uus tõus Ungari töölisliikumises, hakati siin taas looma töölisnoorsoo organisatsioone, mis andsid välja ka aja-  
lehte «Noor Tööline».

XIX sajandi lõpul loodi ka Inglismaal ja Itaalias mitmesuguseid, peamiselt kultuurharidusliku tegevussuunaga noorsoo-organisatsioone. Inglismaal tekkis nn. sotsialistlike noorsookoolide võrk, mida juhtis ülemaaline keskus. Itaalias ühinesid kohalikud noorte organisatsioonid noorsoo sotsialistlikuks rahvuslikuks föderatsiooniks, mis andis välja ajakirja «Sotsialistlik Noorsugu» ning arendas ka poliitilist ja antimilitaristlikku tööd noorsoo hulgas.

Prantsusmaal loodi esimesed sotsialistlikud noorsoo-organisatsioonid sotsialistliku partei pahempoolsete juhtide kaasabil XX sajandi algul ja nad ühinesid ülemaalseks sotsiaaldemokraatlikuks noorte föderatsiooniks. Peamiseks ülesandeks pidas see organisatsioon sõjavastast, antimilitaristlikku võitlust, mis kajastus ka tema Pariisis ilmuvates pahempoolsetes sõjavastastes häälekandjates «Nekrut» (1901) ja «Soldatileheke» (1903). Pikemat aega tegutses tugev organisatsioon Pariisi töölislinnaosas, kuid mujal olid nad nõrgad ja nende kestus lühike. Laostavat mõju avaldas Prantsusmaa noorsooliikumisele eriti sotsialistliku partei lõhestatus ja parempoolsete revisionistide revolutsioonivastane tegevus.

Rootsis ja Norras tekkis organiseeritud noorsooliikumine 90-ndate aastate lõpul sotsiaaldemokraatlike parteide juurde loodud noorteklubide näol. 1903. aastal ühinesid need klubid nii Rootsis kui ka Norras noorte sotsiaaldemokraatlikuks ühinguks, mis kõrvuti kultuurharidusliku töö ja majandusliku võitlusega tegid ka sõjavastast propagandat.<sup>12</sup>

Saksamaal oli töölisliikumine küll juba XIX sajandi viimastel aastakümnetel suhteliselt enam arenenud, kuid organiseeritud proletaarne noorsooliikumine algas siin kehtiva karmi reaktsioonilise režiimi ja sotsiaaldemokraatliku partei oportunistliku juhtkonna eitava suhtumise tõttu töölisnoorsoo organisatsioonidesse isegi mõnevõrra hiljem kui teistes Lääne-Euroopa riikides. Esimene töölis-

<sup>12</sup> L. Loring, Kangelasliku võitluse ajalugu, lk. 35—39.

noorsoo organisatsioon Saksamaal loodi 1903. aastal noore sotsialisti Franki algatusel Baadenis, mis belglaste eeskujul võttis nimeks «Noor Kaardivägi». Organisatsioonil oli oma häälekandja «Noor Kaardiväelane». Seejärel loodi «Noor Kaardivägi» ka Essenis ja Württembergis. Alates 1904. aastast loodi Karl Liebknechti initsiatiivil «Noore Kaardiväe» organisatsioonid ka Põhja-Saksamaal, kusjuures nende häälekandjaks sai «Töölisnoorsugu». <sup>13</sup>

Võrreldes teiste eelnimetatud noorsoo-organisatsioonidega, kus põhiliselt domineeris II Internatsionaali oportunistliku juhtkonna revisionistlik ideoloogia, oli Karl Liebknechti poolt Preisimaal loodud «Noor Kaardivägi» tolle aja kõige revolutsioonilisemaks proletaarse noorsoo organisatsiooniks. Oma peamiseks ülesandeks seadis ta noorsoo poliitilise kasvatamise marksismi vaimus, võitluse Preisimaal kehtiva reaktsioonilise korra vastu ning militarismi- ja sõjavastase võitluse. Karl Liebknecht, Roza Luxemburg ja teised saksa pahempoolsed sotsiaaldemokraadid püüdsid saavutada kogu partei toetust noorsooliikumisele. Kuid Saksa sotsiaaldemokraatliku partei oportunistlik juhtkond, kes suhtus vaenulikult proletaarse noorsoo liikumisse ja militarismivastasesse võitlusse, lükkas pahempoolsete ettepanekud korduvalt tagasi. Alles 1906. aastal võttis partei kongress Mannheimis vastu üldsonalise otsuse poolehoidu avaldamisest noorsooliikumisele. Ehkki ka see otsus jäi suurelt osalt paberile, soodustas ta siiski noorsoo-organisatsioonide ülemaalist ühinemist 1907. aastal.

### 3. V. I. LENINI JA BOLŠEVIKE PARTEI SUUNAVA KÄE ALL. TARTU NOORED REVOLUTSIOONILISE VÕITLUSE TULES

Suurel määral teisiti arenes noorsooliikumine revolutsiooneelset Venemaal. Bolševikud eesotsas V. I. Leniniga ja Venemaa klassiteadlikumad noorproletaarlased jälgisid suure huvi ja tähelepanuga progressiivset noorsooliikumist Euroopa maades. Bolševikud omandasid kriitiliselt sealse noorsooliikumise kogemusi ja püüdsid seda marksistlikult mõjutada. Küsimus töölisnoorsoo organiseerimisest seisis parteil päevakorras alates tema tekkimisest.

<sup>13</sup> «Noor Tööline» 1922, nr. 2, lk. 35.

Möödunud sajandi lõpuks tekkis Venemaal laiaulatuslik töölisliikumine, mille Lenini poolt rajatud revolutsiooniline töölispartei ühendas marksismiga. Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni künnisel seisev Venemaa muutus rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise keskuseks. Marksistlikud ideed tungisid kiiresti ka tsarismi, mõisnike ja kodanluse vastu võitlusse tõusnud proletaarse noorsoo teadvusse, liites ta ühte kogu Venemaa proletariaadi võitlusriidadega. Venemaa tööstusproletariaadist moodustasid suure osa noortöölised ja alaealised, kelle töö- ning elutingimused olid tavaliselt veelgi raskemad kui noortel Lääne-Euroopas. Nii oli 1908. aastal üksnes Eesti kubermangus (ilma Narvata) 18 726 suurtööstustöolisest 2499 ehk 12,8% alaealisi ja noori kuni 17. a. vanuseni. Mitu korda rohkem oli aga noortöölisi vanusega 18—25 aastat.<sup>14</sup> 1897. aasta rahvaloenduse andmeil oli kogu Venemaal 2 426 000 noort 12—19 aasta vanust palgatöölist ja teenistajat (kõik kategooriad), mis moodustas 26,7% palgatööliste üldarvust.<sup>15</sup>

Töölisklassi revolutsioonilise liikumise ja tsarismivastase üldrahvaliku võitluse laienemise alusel ning marksistide selgitustöö ja osaliselt ka rahvusvahelise noorsooliikumise mõjul kasvas kiiresti Venemaa, sealhulgas ka eesti proletaarse noorsoo klassiteadlikkus ja poliitiline aktiivsus. Tsarismi tingimustes oli äärmiselt raske noorsoo revolutsiooniliste massiorganisatsioonide loomine. Bolševike partei püüdis noorsugu kaasa tõmmata töölisklassi üldisse revolutsioonilisse võitlusse. Venemaa proletaarne noorsugu võttiski koos vanemate seltsimeestega aktiivselt osa streigivõitlusest, poliitilistest demonstratsioonidest, revolutsioonilistest ülestõusudest, võitlusest militarismi ja imperialistlike sõdade vastu. Noored võtsid elavalt osa partei initsiatiivil loodud ja temale ideeliselt lähedalseivatest rohkearvulistest noorsooringidest, samuti illegaalsetest marksistlikest ringidest ja organisatsioonidest. Venemaa noorsoo eesrindlikum osa koondus tihedalt bolševike partei ümber, kes juhtis töölisklassi võitlust tsarismi, mõisnike ja kodanluse vastu. Noorte klassitead-

<sup>14</sup> Eesti NSV RAKA, Eestimaa kubermangu vabrikuinspektorite 1908. a. aruanded.

<sup>15</sup> Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.

likkuse ja revolutsioonilise meelsuse kasvu pidi tunnistama 1903. aastal ka sandarmeeria ülem vürst Svjatopolk-Mirski, märkides, et «agitaatoritel» on noorsoo peale «mõju» ja et viimase 3—4 aasta jooksul «heasüdamlikust vene noormehest omamoodi poolkirjaoskaja tüüp on kujunenud, kes oma kohuseks peab usku . . . eitada, seadusele mitte alluda, valitsusvõimu mitte kuulata». <sup>16</sup>

Progressiivsetele revolutsioonilistele ideedele osutus vastuvõtlikuks ka eesrindlikum osa Venemaa õppivast noorsoost.

Tsarismi tingimustes, kus õigus haridusele oli ekspluaatorlike klasside monopoliks, oli koolinoorsoo hulgas, eriti kesk- ja kõrgemates õppeasutustes proletariaadi hulgast pärinevaid noori väga vähe. Peale mõisnike klassi võsude moodustasid siin suure osa kodanluse ja ka väikekodanluse mitmesuguste kihtide esindajad. Seetõttu kandis ka XX sajandi algaastaist massilise ulatuse võtnud koolinoorsoo liikumine Venemaal peamiselt tsarismivastast opositsioonilist iseloomu, mis, tõsi küll, nii mõnelgi juhul võttis üsna terava poliitilise võitluse kuju, liitudes töölisklassi ja kogu ülddemokraatliku võitlusega tsarismi vastu.

Oma enamuses ja üldsuunalt jäi aga üliõpilaste ja koolinoorsoo liikumine revolutsioonielisel perioodil liberaal-kodanlikule pinnale.

Kõige eesrindlikum osa Venemaa õppivast noorsoost kaldus aga tugevneva töölisklassi ja talurahva revolutsioonilise võitluse mõjul üha enam pahemale ning lülitus ka ise aktiivselt võitlusse.

XIX sajandi 90-ndaist aastaist alates loodi mitmetes kõrgeimates koolides (Kaasanis, Peterburis, Moskvast, Harkovis jm.) üliõpilastest koosnevad illegaalsed marksistlikud sotsiaaldemokraatlikud ringid. Sageli olid revolutsioonilised üliõpilased ka marksistlike töölisingide ja sotsiaaldemokraatlike töölisorganisatsioonide loomise initsiaatoriteks. 1902. aastal loodi koolinoorte põrandaalusel kongressil Lõuna-Venemaa Koolinoorsoo Liit, mis tegutses leninliku «Iskra» vaimus, organiseeris noorsugu võitlusse tsarismi vastu.

Bolševikud omistasid algusest peale suurt tähelepanu noorsoo, sealhulgas ka õppiva noorsoo poliitilisele kasva-

<sup>16</sup> L. Loring, Kangelasliku võitluse ajalugu, lk. 40.

tamisele ja organiseerimisele. V. I. Lenini ettepanekul VSDTP II kongressi poolt 1903. aastal vastuvõetud resolutsioonis «Õppivasse noorsoosse suhtumisest» öeldi:

«VSDTP teine kongress tervitab revolutsioonilise ise-tegevuse elavnemist õppiva noorsoo hulgas, teeb kõikidele partei organisatsioonidele ettepaneku aidata sellele noorsoole igati kaasa tema organiseerumispüüdlustes ja soovib kõigidel õpilasrühmadel ning -ringidel: esiteks, seada oma tegevuses esiplaanile oma liikmetes tervikliku ja järjekindla sotsialistliku maailmavaate kasvatamine, tõsine tutvumine ühelt poolt marksismiga, teiselt poolt aga vene narodniklusega ja Lääne-Euroopa oportunistmiga...; teiseks, praktilisele tegevusele üle minnes püüda aegsasti soetada sidemeid sotsiaaldemokraatlike organisatsioonidega, et kasutada nende näpunäiteid ja seega vältida võimalust mööda algusest peale jämedaid vigu töös.»<sup>17</sup> Resolutsiooni projektis soovitas V. I. Lenin noorte ringidel ja organisatsioonidel eriti (II kongressi otsustest jäeti see osa menševike survele välja) «... hoiduda nende noorsoo valesõprade eest, kes juhivad teda kõrvale tõsisest revolutsioonilisest kasvatuses õõnsa revolutsioonilise või idealistliku fraseoloogiaga ja filisterliku halisemisega, et terav poleemika revolutsiooniliste ja opositsiooniliste voolude vahel on kahjulik ning tarbetu, sest need valesõbrad tegelikult levitavad ainult põhimõttelagedust ja kerge-meelset suhtumist revolutsioonilisse töösse.»<sup>18</sup>

Täites partei II kongressi otsuseid aktiveerisid kohalikud sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid märgatavalt tööd noorsoo hulgas. 1903. a. sügisel toimunud Lõuna-Venemaa Koolinoorte Liidu II kongress kiitis heaks ja võttis oma tegevuse aluseks VSDTP programmilised põhimõtted. Energilist tegevust arendas ka Põhja-Venemaa Õppiva Noorsoo Liit aastail 1903—1905 ja Seminaristide Ühing, mille organiseerimisel toimus 1904. aastal Voronežis seminariõpilaste illegaalne kongress. Samal perioodil tekkisid ka töölisnoorsoo organisatsioonid Venemaa rahvuslikes ääremaaades, nagu Poola noortööliste organisatsioon «Tulevik», sotsiaaldemokraatlikud noorsooühingud Soomes ja Leedus ning juudi töölisnoorte

<sup>17</sup> NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 55.

<sup>18</sup> V. I. Lenin, Teosed, 6. kd., lk. 425.

ühendus «Jugend-Bund» Valgevenes, Lääne-Ukrainas ja Poolas.

Progressiivsed ideed leidsid soodsa pinna ning levisid kiiresti ka eesti töötava ja õppiva noorsoo eesrindlikuma osa hulgas, kelle kaasatõmbamiseks revolutsioonilisse liikumisse tegid tõhusat tööd siinsed revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid ning Eestimaa bolševistlik organisatsioon.

Tartus algas organiseeritud revolutsiooniline noorsooliikumine õppiva noorsoo, eelkõige üliõpilaste hulgas. 1893. aastal loodi Tartu ülikoolis esimene marksistlik ring.

Kõrvuti marksismi õppimisega ringis propageerisid selle liikmed marksismi ideid ka üliõpilashulkades. 1895. aastal juhatas ringi üliõpilane Schantzer-Marat, kel oli suur autoriteet progressiivse üliõpilaskonna hulgas ja kes bolševikuna võttis aktiivselt osa Moskva relvastatud ülestõusust 1905. aastal.<sup>19</sup> Peaaegu üheaegselt eelmainitud ringiga tegutses Tartu ülikoolis siinsete läti üliõpilaste poolt organiseeritud marksistlik rühm «Pipkalonija», millest võttis osa 6—7 eesti üliõpilast. «Pipkalonija» liikmeks oli ka kirjanik Eduard Vilde. Tartu Ülikooli astus tihti teistest ülikoolidest revolutsioonilise tegevuse pärast väljaheidetud üliõpilasi, kes soodustasid siin tsarismivastaste demokraatlike ja sotsialistlike ideede levikut. Nii õppis Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas aastail 1900—1901 V. I. Lenini vend Dmitri Uljanov, kes oli revolutsioonilise tegevuse pärast 1897. aastal Moskva ülikoolist väljaheidetud ja areteeritud. Tartus tegutses ta aktiivse iskra-lasena.<sup>20</sup>

Sajandi algaastail tegutses Tartus Veterinaaria Instituudi üliõpilaste progressiivne organisatsioon «Societas» ja selle juures sotsiaaldemokraatlik ring, millel olid sidemed Tallinna ja Riiaga. Ringis õpiti tundma V. I. Lenini töid «Kapitalismi arenemine Venemaal», «Mis teha?», loeti «Iskrat» ja muud marksistlikku kirjandust.<sup>21</sup>

Nagu teisteski Venemaa kõrgemates koolides nii toimusid aastail 1899—1904 ka Tartu Ülikoolis ja Veterinaaria

<sup>19</sup> В. Шанцер, Дерптская группа марксистов 1884—1895 г., «Пролетарская революция» № 14. 1923, стр. 597—600.

<sup>20</sup> D. Rudnev, Dmitri Iljitš Uljanov Tartus, Tallinn, 1959.

<sup>21</sup> N. Tšudovski mälestused EKP KK Partei Ajaloo Instituudis.

Instituudis üliõpilaste massilised väljaastumised. Piiratud «akadeemilistest» nõudmistest kasvasid need üle ulatuslikuks demokraatlikult meelestatud üliõpilaste revolutsiooniliseks kokkupõrkeks tsaarivalitsusega. Neid üliõpilaste väljaastumisi juhtis vahetult 1899. aastal loodud Tartu Üliõpilaste Organisatsioonide Liidu Nõukogu, kuhu olid ühinenud ka üliõpilased-sotsiaaldemokraadid, kes nii mõjutasid üliõpilasliikumist.<sup>22</sup>

Sotsiaaldemokraatlik liikumine Eestis hakkas hoogu võtma ja laienema eriti pärast seda, kui 1902. aastal Tallinnas M. I. Kalinini initsiatiivil, kes töötas siin 1901.—1904. aastani, ühendati eraldi tegutsevad marksistlikud töölisgrupid ühtseks sotsiaaldemokraatlikuks ringiks, millega pandi alus Tallinna sotsiaaldemokraatlikule organisatsioonile.

1904. aastal moodustati VSDTP Tallinna komitee, mis muutus revolutsioonilise liikumise juhtivaks keskuseks kogu Eestis, avaldades suunavat mõju ka noorsooliikumisele. Komitee oli tihedais sidemeis VSDTP Peterburi organisatsiooniga. Tal olid oma agendid välismaal, kelle kaudu saadi illegaalset kirjandust ja informatsiooni, muuhulgas ka sealse noorsooliikumise kohta. Näiteks saadi marksistlikku kirjandust ja vajalikku informatsiooni H. Pöögelmanni kaudu, kes õppis tollal Leipzigi ja oli kursis Saksa sotsiaaldemokraatliku töölisliikumise, samuti noorsooliikumise küsimustega Saksamaal ja mujal välismaal.

Tartus moodustati aastail 1902—1903 peamiselt üliõpilastest koosnev sotsiaaldemokraatlik grupp, mis arendas oma tegevust ka tööliste ja õpipoiste hulgas. Grupil olid sidemed «Iskraga», mille numbroid ta vahetevahel sai. Samuti muretseti välismaalt muud marksistlikku kirjandust.<sup>23</sup>

Grupp laskis välja 1903. a. 1. maiks lendlehe, mille kohta «Iskras» avaldati järgmine teade: «Tartu — 1. mai eel levitati eestikeelseid lendlehti. Sellele järgnesid läbitõttimised ja areteerimised.»<sup>24</sup> Nagu nähtub «Societase» ringi ja eelnimetatud grupi ühe aktiivse liikme N. Tšu-

<sup>22</sup> H. Moosberg, Marksistlikud ringid Tartu Ülikoolis 1900—1905, «Eesti Bolševik» 1949, nr. 3, lk. 59—65.

<sup>23</sup> Eesti NSV RAKA, fond 296, nim. 1., s.-ü. 18, 1. 282—334.

<sup>24</sup> «Искра» № 41, июнь 1903.

dovski mälestustest, olid Tartu sotsiaaldemokraadid hästi kursis ka VSDTP II kongressi otsuste ja seal arenenud siseparteilise võitluse tulemustega. 1903. a. lõpul toimus ühel illegaalsel üliõpilaste-sotsiaaldemokraatide koosolekul VSDTP II kongressi tulemuste elav arutelu. Ettekande kongressi tööst tegi esindaja väljastpoolt. Osa üliõpilasi toetas kindlalt bolševike seisukohti. Tartus tutvuti ka kirjaliku aruandega partei II kongressi tööst, mis 1904. a. algul sattus politsei kätte.<sup>25</sup>

Mitmesuguseid VSDTP-le lähedalseisvaid ja üldjoontes revolutsioonilise tsarismivastase suunaga põrandaaluseid ringe ja organisatsioone tekkis 1905.—1907. a. revolutsiooni eel ja käigus ka gümnaasiumiõpilaste hulgas Tallinnas, Tartus, Võrus jm. Tartus loodi illegaalsed ringid Treffneri-, Tütarlaste- ja Reaalgümnaasiumis. Neil ringidel olid sidemed Põhja-Venemaa Öppiva Noorsoo Liiduga, samuti Lõuna-Venemaa Koolinoorte Liiduga, kust saadi ka illegaalset kirjandust. Ringides tegeldi poliitilise enesetäiendamisega ja levitati tsarismivastaseid lendlehti. Ühes Tartu keskkooliõpilastest loodud ringis peeti näiteks loenguid ja diskussioone Marxi «Kapitalist», ajaloolise materialismi, VSDTP programmi ja revolutsioonilise liikumise ajaloo küsimustes. Tartu õpilaste initsiatiivil loodi ka Võrus koolinoorte põrandaalune ring.<sup>26</sup>

Nende koolinoorte ringide sotsiaalne koosseis oli võrdlemisi kirju ja selletõttu olid ka vaated erinevad. Üks osa toetas bolševike seisukohti. Suur osa ringide liikmeist aga kõikus, püsidis üldiselt väikekodanlikel positsioonidel. Viimased olid sõnades küll tihtipeale üsnagi käremeelsed revolutsionäärid, kuid praktilises võitluses kaldusid toetama menševike oportunistlikku taktikat kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis. Osa oli meelestatud anarhistlikult jne. Taoliste väikekodanlikult meelestatud ringiliikmete tõeline pale ilmnes eriti selgesti pärast tsarismi kukutamist, kui algas otsene võitlus sotsialistliku revolutsiooni eest. Nad kas tõmbusid revolutsioonilisest võitlusest hoopis eemale või isegi reetsid otseselt töölisklassi ja asusid kodanluse poolele. Nii oli lugu näiteks hilisemate tuntud eesti sotside liidrite, töölisklassi renegaatide K. Asti,

<sup>25</sup> Eesti NSV RAKA, fond 404, nim. 1, s.-ü. 4021, 1. 255—296.

<sup>26</sup> L. Loring, Kangelasliku võitluse ajalugu, lk. 42 ja Punased aastad Eestis, lk. 175.

A. Rei, G. Asti, A. Ostra, N. Kõstri, A. Oinase, V. Maa-siku, J. Erteli, A. Auni, A. Unti ja mitmete teistega, kes 1905.—1907. aasta revolutsiooni päevil võtsid samuti osa eelnimetatud koolinoorte ringide tööst.

Eesti eesrindlik noorsugu (kaasa arvatud paljud kooli-noored ja üliõpilased), kes järgis VSDTP üleskutsetele, võttis koos Venemaa töölisklassi ja talurahvaga aktiivselt osa 1905.—1907. aasta revolutsioonist, samuti tsarismi kukutamisest 1917. aasta Veebruarirevolutsioonis. Seoses Verise pühapäeva sündmustega Petrogradis toimusid Tartus 13. ja 14. jaanuaril VSDTP kohaliku grupi organiseerimisel koos tööliste solidaarsusmeeleavaldustega ka üliõpilaste ja gümnaasiumiõpilaste tsarismivastased poliitilised demonstratsioonid. Paljud kooliõpilased ühinesid VSDTP grupi üleskutsel 7.—13. veebruarini toimunud Tartu tööliste üldstreigiga, mis lõppes tööliste osalise võiduga.

1905. aastal toimusid Tartus mitmel korral linna trükikodade ja teiste ettevõtete õpipoiste streigid. Nende streikide aktiivsemate organiseerijate hulgas olid Schnakenburgi trükikoja (seal trükiti eesti sotsiaaldemokraatide häälkandjat «Uudised») õpilased Karl Pöder, August Lukin jt., kellest kasvasid tublid bolševikud-revolutsionärid.<sup>27</sup> 1905. a. veebruaris organiseeriti linna trükikodade õpilaste üldstreik ja demonstratsioon. Nõuti tööpäeva ja õppeaja lühendamist, õpilaste palga tõstmist, paremate sanitaar-hügieeniliste tingimuste loomist trükikodades, õigust astuda Baltimaade trükitöölise ametiühingusse jne. Esimesel päeval võtsid streigist ja demonstratsioonist osa Mathieseni, Schnakenburgi, Bergmanni, Zirki, J. Tõnissoni («Postimehe»), Söödi, Laakmanni ja «Oleviku»

<sup>27</sup> Karl Pöder võttis pärast 1905. a. revolutsiooni aktiivselt osa illegaalse VSDTP Tartu organisatsiooni tegevusest. 1907. a. asutas partei ülesandel põrandaaluse trükikoja. 1907—1909 oli põgenikuna Soomes ja töötas seal trükitöölisena kuni tsariarmeele mobiliseerimiseni. 1911. a. põgenes ta armeest jälitatuna revolutsioonilise tegevuse pärast ja siirdus Saksamaale, võttes osa Saksa sotsiaaldemokraatia tegevusest. Jälitatuna politsei poolt sõitis ta Austraaliasse. Pärast Veebruarirevolutsiooni töötas Vladivostokis kohaliku töölisajalehe juures, kodusõja aastail tõlgina Hiinas jne.

August Lukin võttis bolševike partei liikmena aktiivselt osa Veebruarirevolutsioonist Tartus, esimese Tartu Tööliste ja Soldatite Nõukogu moodustamisest, sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist Tartus ning töörahva võimu kindlustamisest kodulinna Nõukogu Täitevkomitee liikmena.

trükikodade õpilased — kokku ligikaudu 120 töölisnoort. Tartu politseimeister Zabelinil ja trükikojaomanikel õnnestus pettuse abil streiki enneaegu lõpetada, mistõttu streikivad töölisnoored saavutasid ainult osalise võidu. Umbes pool esitatud nõudmistest täideti, sealhulgas tõsteti ka õpilaste palku 50% võrra. Karl Pöder kirjutas oma mälestustes, et «trükikojaomanikkude koosolekul oli Jaan Tõnisson kõige ägedam õpilaste viletsa olukorra parandamise vastane ning sõdis käte ja jalgadega meie nõudmiste täitmise vastu. Pärast streiki kuuldus, et kui Tõnisson oli teada saanud, et «Postimehe» trükikoja õpilased ka streikijatega ühinenud (suurest klaasitüüest piimast hoolimata) ning töölt lahkunud, jooksnud ta kui meeletu, kuuevael ja ilma mütsita politseisse õpilaste «mässust» teatama.»<sup>28</sup> Vaatamata osalistele järeleandmistele võimude ja ettevõtjate poolt jätkasid noorproletaarlased võitlust.

Vastavalt partei III kongressi otsustele loodi 1905. a. septembris relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks VSDTP Tartu grupi juurde 35-liikmeline võitlussalk. Enamuse relvastatud võitlussalga liikmeist moodustasid revolutsioonilised üliõpilased ja noortöölised.<sup>29</sup>

Suurt revolutsioonilist aktiivsust osutas Tartu noorsugu ülevenemaalise poliitilise üldstreigi päevil oktoobris. 14. oktoobril toimus VSDTP Tartu grupi initsiatiivil ülikooli aulas üliõpilaste ja tööliste koosolek, kus otsustati alustada streiki. Ülikooli aulas ja Veterinaaria Instituudi ruumides toimusid nüüd iga päev suured koosolekud ja miitingud revolutsiooniliste kõnedega.

Poliitiline üldstreik puhkes Tartus 17. oktoobril vastavalt eelmisel päeval ülikooli aulas toimunud suure rahva koosoleku otsusele. Koosolekust võtsid peale üliõpilaste osa ka linna tööliste, teenistujate ja kooliõpilaste esindajad. Kirjeldades seda koosolekut, märkis K. Pöder: «Saalis valitses päris «parlamentlik» kord: peaaegu kõik üliõpilased kandsid vene särke, igaüks oma maailmavaate värvis. — esseerid olid sinistes särkides ja istusid pahemal pool. Sotsiaaldemokraadid punastes särkides, kuna roheli-sesärgilisi kadette ainult mõningad äärmisel paremal

<sup>28</sup> Karl Pöder (Maxim), Mälestusi Tartust, «Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1931, nr. 11, lk. 19—34; Karastumine, lk. 21—29.

<sup>29</sup> 1905. aasta Eestis, Leningrad, 1926, lk. 133—137.

käel istusid. Mustasärgilised-anarhistid, nagu näha, parlamentlikust korrast kinni ei pidanud ja istusid igal pool, all saalis ja üleval galeriil. Siin kuulsin alles esimest korda kõnemehi. Rääkisid tuliselt ja tõsiselt... Samal päeval otsustasid üliõpilased anda ülikooli ruumid tööliste koosolekute pidamiseks, kuhu ülelinnaline tööliste koosolek kokku kutsuti... Tööraha koosolekuid peeti iga päev ülikooli ruumides, kus koosolijatele viimaseid uudiseid teatati ja päevaküsimusi arutati.»<sup>30</sup> Linnas streikisid peaaegu kõik tööstusettevõtted, ülikool, Veterinaaria Instituut, paljud asutused, lakkas töötamast raudtee ja telegraaf. Poliitilise üldstreigiga ühinesid ka kooliõpilased, eelkõige Tartu Reaalkool, mida peeti kõige «punasemaks», seejärel Tartu Õpetajate Seminar jt.

Koosolekutel ja lendlehtedes paljastasid Tartu revolutsioonilised töölisel ja üliõpilased tsaari 17. oktoobri manifesti kui rahvavaenulikku lõksu, manöövrit. 18. oktoobril toimus massiline Tartu üliõpilaste ja gümnaasiumiõpilaste poliitiline demonstratsioon koos linna töötajatega. Ülikooli aulast väljunud demonstrandid liikusid punaste lippude all revolutsiooniliste lauludega vangla juurde, kus nõuti poliitiliste vangide vabastamist, mida võimud olidki sunnitud tegema. Kaks päeva hiljem aga organiseeriti Tartu noorsoo massilisel osavõtul linna tööraha matuse-demonstratsioon Tallinnas Uuel turul 16. oktoobril tsarismi käsilaste poolt mõrvatud ligi saja tööliste mälestuseks ja revolutsioonilise protesti avaldamiseks võimudele. Hoogustus ka nekrutite liikumine. Oktoobris ja detsembris korraldasid nekrutid Tallinnas, Võrus, Pärnus, Tartus jm. revolutsioonilisi miitinguid, laulsid revolutsioonilisi laule, keeldusid sõjaväeteenistusest ja vandetootuse andmisest tsaarile ning esitasid oma nõudmisi.<sup>31</sup>

Seege võttis noorsugu Tartus nagu mujalgi Eestis aktiivselt osa revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimisest relvastatud ülestõusuks. Kuid revolutsioonijõude nõrgendasid ja lõhestasid ka siin menševikud oma oportunistliku, ülestõusuvastase taktikaga. Saanud teate Moskvast 9. detsembril alanud relvastatud ülestõusust korraldati Tartu Ülikooli aulast tööliste, üliõpilaste ja koolinoorte koosolek, kus bolševike ettepanek alustada ülestõusu ei leidnud ena-

<sup>30</sup> Karastumine, lk. 27—28.

<sup>31</sup> 1905. aasta Eestis, lk. 184—188.

muse toetust ja menševike survele piirduti ainult poliitilise streigi läbiviimisega<sup>32</sup>. Järgmisel hommikul alustasid streiki Mohri ja Bandelieri mööblivabriku ettevõtete töölised, samuti Schnakenburgi trükikoja õpilased. Kuid enne kui see muutus üldstreigiks, alustasid «korra loomist» karistussalgad.

Revolutsiooniline noorsooliikumine Tartus jätkus VSDTP Tartu grupi juhtimisel ka revolutsiooni taandumise perioodil. Ühel üliõpilaste koosolekul, mis toimus 10. septembril 1906, arutati suhtumist valitsuse poliitikasse. Vastuvõetud otsuses nõuti üliõpilastele poliitiliste vabaduste andmist.<sup>33</sup> Ka järgnevatel kuudel toimunud üliõpilaskoosolekutel arutati elavalt 1905.—1907. aasta revolutsiooni küsimusi, selle õppetunde. 1906. aasta detsembris avaldasid üliõpilased Moskva ülestõusu aastapäeva puhul tsarismivastast protesti ülestõusu verise mahasurumise ja rahva poliitilise õigusetuse pärast. Kasulikke näpunäiteid jagas Tartu noortele H. Pöögelmann, kes revolutsiooni aastail käis mitmel korral Tartus, esinedes tööliste, üliõpilaste ja koolinoorte koosolekutel kõnede-ga.

Vaatamata 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamisele, kujunes see peaprooviks 1917. aasta Oktoobrirevolutsioonile ja andis ka määratu suure tõuke rahvusvahelise demokraatliku ja proletaarse noorsooliikumise tõusuks.

24.—26. augustil 1907 toimus Stuttgardis (üheaegselt II Internatsionaali Stuttgardi kongressiga) esimene rahvusvaheline noorte sotsialistlike organisatsioonide konverents, mis pani aluse noorsoo rahvusvahelisele ühinemisele. Ettekandega võitlusest üha tugevneva militarismivastu esines Karl Liebknecht. Võeti vastu otsused militarismivastase võitluse, noorsoo kasvatamise ja alaealiste töökaitse küsimustes. Sama konverentsi otsusega asutati Sotsialistlik Noorsoo Internatsionaal (SNI).

Venemaa noorsugu ei olnud otseselt esindatud SNI-s, kuna Venemaal puudus iseseisev noorsoo sotsialistlik organisatsioon. V. I. Lenin ja vene bolševikud pidasid aga II Internatsionaalis, mis juhtis ka SNI tegevust, energilist võitlust revolutsioonilise rahvusvahelise noor-

<sup>32</sup> H. Pöögelmann, Enamlus ja vähemlus Eestis 1905. aastal. Leningrad, 1933, lk. 23—25.

<sup>33</sup> Революция 1905—1907 гг. в Эстонии, Сборник документов, Таллин, 1955, стр. 503—505.

soo-organisatsiooni loomise eest, noorsoo kasvatamise eest proletaarse internatsionalismi ja sotsialismi vaimus, tema aktiivseks kaasatõmbamiseks revolutsioonilisse võitlusse. Kuid oportunistide tugev mõju II Internatsionaalis nõrgendas tunduvalt noorsooliikumist, juhtis seda kõrvale revolutsiooniliselt teelt. Oportunistlikud tendentsid avaldusid üha selgemini 1910. aastal Kopenhaagenis toimunud SNI II kongressil ja 1912. aastal toimunud konverentsil, kus küll paberil kiideti heaks SNI I kongressi ja II Internatsionaali militarismi ja imperialistliku sõja vastased otsused, kuid tegelikus töös jäeti need täitmata, kaldudes ikka enam sotsiaalšovinismi. Esimese maailmasõja algul 1914. aastal varises II Internatsionaal kokku. Enamik II Internatsionaali sektsioonide juhtidest, sealhulgas ka mitmete SNI noortesektsioonide juhid, reetsid avalikult proletariaadi, asudes toetama imperialistlikku kodanlust ja sõda. Osa SNI juhtkonnast asus tsentristlikel positsioonidel. Üksnes väike osa Sotsialistlikust Noorsoo Internatsionaalist asus V. I. Lenini vahetul mõjutusel revolutsioonilisse võitlusse imperialismiga proletaarse internatsionalismi eest.

V. I. Lenini algatusel, mida aktiivselt toetasid Rootsi, Itaalia ja Šveitsi noored, toimus 4.—6. aprillil 1915 Bernis progressiivse noorsoo rahvusvaheline konverents. Konverents avaldas kogu maailma ees protesti imperialistliku sõja vastu ja kutsus noorsugu ühinema võitluseks verise röövsõja vastu. Samas otsustati hakata igal aastal tähistama rahvusvahelist noorsoopäeva.<sup>34</sup>

Noorsooliikumine Eestis elas pärast 1905. aastat üle põhijoontes samasugused tõusud ja mõõnad nagu eesti ja kogu Venemaa proletariaadi revolutsiooniline võitlus,

<sup>34</sup> Rahvusvaheline Noorsoopäev — maailma progressiivse noorsoo iga-aastane traditsiooniline pidupäev, mida tähistati 1915. a. kuni 1945. a. Esimest Rahvusvahelist Noorsoopäeva tähistati 3. X 1915. a. Šveitsis, USA-s, Itaalias, Hollandis, Rumeenias. Sel päeval võttis üle 100 000 noormehe ja neiu osa demonstratsioonidest ja miitingutest loosungi all: «Maha sõda!» Alates 1916. a. viidi Rahvusvaheline Noorsoopäev läbi septembrikuu esimesel pühapäeval. Kolmanda Rahvusvahelise Noorsoopäeva tähistamine toimus Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul ja sellest võttis aktiivselt osa ka Venemaa noorsugu, korraldades demonstratsioone ja miitinguid loosungite all: «Elagu III Internatsionaal!», «Kogu võim Nõukogudele!». Rahvusvahelise Noorsoopäeva tähistamine 1918. ja 1919. a. toimus interventsiiooni ja kodusõja tulerõngas oleva noore Nõukogude vabariigi kaitsmise tähe all.

mille koostisosaks ta oli. Bolševike juhtimisel võtsid töölis- ja õppivad noored osa aastail 1911—1914 toimunud massilisest streigivõitlusest, levitasid ajalehti «Pravda» ja «Kiir» ning üleskutseid. Esimese maailmasõja aastail võttis noorte hulgas hoogu sõjavastane revolutsiooniline võitlus nii tagalas kui ka rindel. Aktiivset revolutsioonilist ja sõjavastast tööd noorte ja ka täiskasvanud tööliste hulgas tegi Tallinnas näiteks noor sadamatöoline, üks esimesi sotsiaaldemokraatliku noorsoo-organisatsiooni loojatest Eestis Engelbert Strauch (sünd. 1896. a., VSDTP liige 1912. a.). Ta võttis osa streikide ja meeleavalduste organiseerimisest, revolutsioonilisest tööst karskusselts «Valvaja» juures, levitas proklamatsioone, marksistlikku kirjandust ning aitas tuua keelatud kirjandust ka Petrogradist.<sup>35</sup> Aktiivne noorsooliikumise tegelane ja Tartu kommunistide hilisem juht Hans Heidemann, Vaoküla valla kehvikust rentniku poeg, leidis vastused elu pakilistele küsimustele «Pravda» veergudelt juba 1912. aastal. 1914. aastal oli ta «Kiire» kirjasaatja, töötades Undla val-lasekretäri abina. Sõja-aastail ja Veebruarirevolutsiooni ajal oli Heidemann jalaväepolgu vanemkirjutajaks ning tegi aktiivset revolutsioonilist tööd soldatite hulgas.

VSDT(b)P Tartu organisatsiooni energilise tegevuse tulemusel tõmmati revolutsioonilisse sõjavastasesse võitlusele kaasa ikka enam Tartus töötavaid ja õppivaid noori. Eesrindlike töölisnoorte, üliõpilaste ja gümnaasiumiõpilaste poolt levitati linnas aastail 1915—1917 sageli sõja- ja tsarismivastaseid lendlehti, mis tugevdas revolutsioonilist rinnet. 1915. a. jaanuari lõpul teatas kodanlik ajaleht «Postimees» ärevusega VSDTP Tartu organisatsiooni allkirjaga eestikeelsete revolutsiooniliste lendlehtede hulgalisest levitamisest noorte poolt, milles ajalehe sõnade järgi anti «seletused praegusest ilmasõjast, selle tekkimisest ning sihtidest...», «räägiti ka Tartus asetleidnud viimastest sündmustest». Samas tungis «Postimees» ägedalt kallale lendlehtede levitajatele, nimetades neid «arusaamata poisikesteks», vandudes ühtlasi truudust tsarismile ja sõjale.<sup>36</sup> Hulk sõjavastaseid lendlehti ja proklamatsioone sattus politsei kätte 1915. a.

<sup>35</sup> EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 2369, l. 1—3; f. 25, nim. 2, s.-ü. 1478, l. 1—27.

<sup>36</sup> «Postimees» nr. 22, 28. jaan. 1915.

märtsis teostatud läbiotsimisel Vene Üliõpilaste Seltsi ruumes Tähtvere t. 4.

Sõjavastaste ja revolutsiooniliste meeleolude tugevnenemisest Tartu üliõpilaste hulgas ning nende sidemeist Petrogradi, Harkovi jt. revolutsiooniliste üliõpilastega kõnelevad ilmekalt politsei poolt värvatud salaagendi «Kurtšavõi» (üliõpilase P. A. Fritsneri) ettekanded 1916. ja 1917. aastal Liivimaa kubermangu sandarmeeria valitsuse ülemale. 1916. a. juunis teatas agent 12 üliõpilase illegaalsest koosolekust Petrogradi t. 40 üliõpilassööklas, millest võttis osa ka tuntud leedu bolševik K. Rimša. Samal ajal saabus kiri Harkovi üliõpilastelt, mis nuhi andmeil «käis väga konspiratiivselt käest kätte».<sup>37</sup> 8. novembril 1916 teatati kubermangu politseiülemale, et Tartu ülikoolis arendab ulatuslikku tegevust 40-st inimesest koosnev sotsiaaldemokraatliku kallakuga grupp, mille kõige aktiivsemate liikmetena nimetati Sergei Subbotinit, Kazimir Rimšat, Ivan Grigorjevit, Aleksander Šmaltsi, Leonid Mihhailovit, Vassili Portskit ja Družininit. Gruppi kuulus 15 eesti, 15 vene, mõned läti ja leedu rahvusest üliõpilased, paar viimase klassi gümnasisti ja 2 Petrogradist tulnud VSDT(b)P liiget (üks neist Putilovi tehase tööline).

Ka VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni büroo (bolševike Eesti keskus), mis asus ajutiselt Tartus, samuti sinne sotsiaaldemokraatide grupp ja VSDTP Tartu Komitee lasksid välja mitmeid sõja- ja tsarismivastaseid lendlehti, sealhulgas spetsiaalselt noorsoole. 1916. a. oktoobri lõpus eelmainitud büroo poolt väljalastud ja Tartu noorsoole adresseeritud lendlehes «Õppiv noorsugu ja sõda» räägiti revolutsiooni lähenemisest ja kutsuti noori üles «7. novembril, meie traditsioonilisel streigipäeval, ütleva: Maha sõda! Elagu revolutsioon! Maha isevalitsus ja elagu demokraatlik vabariik! Elagu VSDT(b)P!» Vastuseks VSDT(b)P üleskutsetele ja protestitäheks imperialistliku röövsõja vastu ei tulnud Tartu Ülikoolis 7. novembril 1916 enamik üliõpilasi, vanematel kursustel aga peaaegu mitte keegi loengutele. Massiliselt puuduti õppetööst ka linna mitmes keskkoolis ja gümnaasiumis. Meedikute klubi, Vene Üliõpilaste Seltsi jt. legaalsete organisatsioonide kaudu viis üliõpilaste-sotsiaalde-

<sup>37</sup> Eesti NSV ORRKA, f. R-1218, nim. 3, s.-ü. 56, l. 13—14.

mokraatide grupp 1916. a. sügisel läbi korjanduse rahalise toetuse osutamiseks areteeritud ja asumisele saadetud Riigidüüma bolševistlikele saadikutele<sup>38</sup>.

Tartu Ülikooli ja Veterinaaria Instituudi üliõpilaste parteiorganisatsioonis endas ilmnis mitmeid lahkavamuusi ja arenes sisemine võitlus. Kuid nende tegevus kulges põhiliselt bolševistlikus suunas, mis avaldas soodsat kasvatuslikku ja revolutsioneerivat mõju Tartu töötavale ja õppivale noorsoole. Ja niipea kui saabus teade kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni võidust Petrogradis, olid ka Tartu eesrindlikud noored otsekohe revolutsiooni esiridades, võttes aktiivselt osa vana võimu kukutamisest Tartus. 3. märtsil korraldati Tartus tööliste, üliõpilaste ning koolinoorte massilisi koosolekuid ja miitinguid. Organiseeriti rahvamiilits, kuhu astusid peamiselt revolutsiooniliselt meelestatud noored. Mõni päev hiljem toimusid saadikute valimised tööliste, soldatite ja üliõpilaste nõukogusse. Rääkides üliõpilaste osavõtust 1917. aasta Veebruarirevolutsioonist ei saa muidugi unustada, et veel samal aastal, vahetult enne Oktoobrirevolutsiooni enam kui pooled Tartu Ülikooli ja Veterinaaria Instituudi üliõpilastest pärinesid aadli-, vaimuliku-, kaupmeeste- jt. eesõigustatud seisustest. 1071 üliõpilast ehk 46% üliõpilaste üldarvust pärines nn. linnakodanike, käsitöölise ja talupoegade hulgast. Üliõpilaste sotsiaalne päritolu kajastus ka nende hulgas esinevate mitmete erinevate poliitiliste voolude, rühmakeste ja vaadete olemasolus.

Veebruarirevolutsiooni võit tähistas uut etappi Venemaa, sealhulgas ka Eesti, noorsooliikumises. Tsarismi hävitamise tulemusel muutus Venemaa üheks vabamaks maaks teiste sõdivate riikide hulgas, kus kujunesid nüüd soodsad tingimused iseseisvate legaalse proletaarse noorsoo massiorganisatsioonide loomiseks. Revolutsiooni vabastav torm töötas töötavale noorsoole vabanemist senisest rängast ekspluateerimisest, äärmisest vaesusest, kannatustest, õigusetusest, kitsendustest ja takistustest hariduse omandamisel. Kuid võimu haaranud kodanlus püüdis töörahvast ilma jätta revolutsiooni viljast, aheldada teda uute ränkade orjuskütetega. Oli tarvis uut, sotsialistlikku revolutsiooni, et teha jäädavalt lõpp iga-

---

<sup>38</sup> Eesti NSV ORRKA, f. R-1218, nim. 3, s.-ü. 56, l. 15—38.

sugusele sotsiaalsele ja rahvuslikule rõhumisele, kätte võita tõeline vabadus. Bolševike partei võttis V. I. Lenini juhtimisel kindlalt kursi sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamisele. Eesrindlik proletaarne noorsugu toetas aktiivselt seda kurssi, etendades Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimisel ja selle ajalooliste võitude kindlustamisel paljudes kohtades avangardset osa. See käib täiel määral ka Eesti, sealhulgas Tartu progressiivse noorsoo kohta.

#### 4. TARTU SOTSIAALDEMOKRAATLIK NOORTE ÜHING

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon ja selle ülekasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks andis määratu suure tõuke proletaarse noorsoo poliitilise aktiivsuse ja teadlikkuse kasvuks, tõmbas revolutsioonilisse liikumisse kaasa uued noorsoo hulgad. Ühtlasi tugevnes proletaarse noorsoo hulgas püüe oma organisatsioonide loomiseks, mis kaitseksid noorsoo spetsiifilisi huve, soodustaksid noorsoo igakülgset arengut ja tema aktiivset osavõttu uue ühiskonnakorra loomisest. Seejuures seisnes proletaarse noorsooliikumise arengu tähtis iseärasus Venemaal selles, et seda juhtis algusest peale hoolikalt revolutsiooniline marksistlik-leninlik partei. Seetõttu muutusid proletaarsed noorsoo-organisatsioonid juba oma sünnist alates bolševike partei võitlusabiliseks ja reserviks, ei kaldunud oportunisti, nagu see esines sageli parempoolsete sotsiaaldemokraatlike parteide mõjutusel Lääne-Euroopa maades.

Esimene sotsialistlik töölisnoorsoo organisatsioon Venemaal loodi 7. aprillil 1917 Petrogradis noore Putilovi tehase töölise bolševik Vassili Aleksejevi juhtimisel. 28. aprillil asutati Putilovi noorte algatusel Narva-Peterhofi rajooni töölisnoorte sotsiaaldemokraatlik ühing.<sup>39</sup> Töölisnoorte ühingud loodi ka Moskvast, Harkovist, Kiievis, Sverdlovskist ja teiste linnade suuremates ettevõtetes, kus olid tugevad bolševike organisatsioonid.

Tsarismi ikkest vabastatud Venemaal võtsid proletaarsest noorsooliikumisest aktiivselt osa ka Eesti noored. Tallinna noorproletaarlased asutasid 19. mail (1. juunil)

<sup>39</sup> G. Trofimov, B. Markov, Komsomoli võitlustraditsioonid elavad noorte südames, «Stalinlik Noorus» 1948, nr. 16.

1917 Tallinna Sotsiaaldemokraatliku Noorte Klubi, millel oli juunis juba üle 300 liikme. Klubi asutajateks ja silmapaistvamateks aktivistideks olid E. Strauch, H. Vennikas, V. Juhkum, Erna Vennikas, J. Kuuskman, H. Allik jt. Klubi arendas oma tegevust bolševistlike põhimõtete alusel, paljastas menševike ja esseeride reeturlikku «neutraalsuse» poliitikat noorsooliikumise küsimuses, mille eesmärgiks oli allutada see liikumine kodanluse huvidele. Klubi võitluseembleemiks oli punane lipp, millel seisis loosung: «Elagu rahvusvaheline noorsugu!» Organisatsioon tunnistas oma häälekandjaks eesti bolševike ajalehe «Kiir» ja hiljem «Töölise». Tallinna Sotsiaaldemokraatlik Noorte Klubi laiendas oma tegevuspõldu ka Tallinna teistes noorsoo-organisatsioonides, samuti väljaspool Tallinna. Kõrvuti poliitiliste küsimustega hoolitses klubi ka kunstilise isetegevuse ja kultuurharidusliku töö arendamise eest noorsoo hulgas. Klubil oli oma raamatukogu, poliitring, kirjandusring, 50-liikmeline laulukoor, keelpilliorkester jne. Klubi liikmed võtsid osa maikuu Tallinnas loodud keskkooliõpilaste seltsi — Noorte Ühingu ja spordiseltsi «Jõud» tegevusest, mis loodi bolševike initsiatiivil. Spordiseltsi «Jõud» juhatuse esimeheks valiti bolševik J. Ikmelt. Klubil tuli pidada teravat ideoloogilist võitlust kodanlike mõjude vastu töötava ja õppiva noorsoo hulgas. Sel eesmärgil võeti osa mitmesugustest kodanluse initsiatiivil loodud noorsoo-organisatsioonidest, näiteks Eesti Noorsoo Rahvusliku Liidu tegevusest.<sup>40</sup>

Bolševike partei ja tema juht V. I. Lenin tegid suurt tööd noorsoo enda poole võitmiseks, proletaarse noorsoo organiseerimiseks ja tema kaasatõmbamiseks sotsialistlikku revolutsiooni. Partei aitas noori nende ühinemise õigete ideoloogiliste ja organisatsiooniliste aluste väljatöötamisel. Tuleb silmas pidada, et kuni 1917. a. keskpaigani ei olnud rõhuv enamus Venemaal tekkinud töölisnoorsoo-organisatsioonidest veel selgepiirilisel vormistatud — puudus ühtne juhtiv keskus, programm ja põhikiri. Paljudes kohtades olid nad alles loomata.

V. I. Lenin on korduvalt viidanud, et proletaarse noorsoo ühingud peavad tegutsema iseseisva organisatsioonina ja kommunistliku partei ülesandeks on teda ideeli-

<sup>40</sup> EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 808; «Noored Kommunaarid» 1921, nr. 9, lk. 5—9; Karastumine, lk. 38—70; «Sirp ja Vasar» nr. 37, 13. IX 1957.

selt juhtida. Artiklis «Noorsoo-Internatsionaal» (detsember 1916) kritiseeris V. I. Lenin teravalt oportuniste, kes ühelt poolt pooldasid noorsooühingute «neutraliteedi» teooriat, kuid samaaegselt olid ka iseseisvate töölisnoorsoo-organisatsioonide loomise vastu, kartes, et nad satuvad revolutsioonilise elemendi mõju alla. «Sageli juhtub,» kirjutas V. I. Lenin, «et elatanud ja vanade inimeste põlvkonna esindajad *ei oska* tarvilikul viisil läheneda noorsoole, kes on paratamatult sunnitud lignema sotsialismile *teisiti*, mitte *sed*a teed, mitte *sel* kujul, mitte *selles* olukorras, nagu tema isad. Sellepärast peame meie, muide, seisma tingimata noorsooühingu *organisatsioonilise iseseisvuse eest ja mitte ainult selle tõttu*, et seda iseseisvust kardavad oportunistid, vaid ka asja enese pärast. Sest ilma täieliku iseseisvusega *ei suuda* noorsugu endast kujundada häid sotsialiste ega ette valmistada selleks, et viia sotsialismi *edasi*.»<sup>41</sup>

Eriti tähtsaks verstepostiks meie maa eesrindliku noorsoo elus sai VSDT(b)P VI kongressi resolutsioon «Noorsooühingutest», mis tegelikult panigi aluse kommunistlikule noorsooliikumisele meie maal. Vastavalt V. I. Lenini õpetusele andis partei kongressi resolutsioon töölisnoorsoo ühingute tegevuse põhisuuna ja ülesanded võitluses sotsialismi eest ning noorsooliikumise parteilise juhtimise põhimõtted. Kongress kohustas parteiorganisatsioone seoses alanud otsese võitlusega sotsialistliku revolutsiooni eest pöörama maksimaalset tähelepanu noorsoo organiseerimisele, ühtlasi hoiatades, et partei vahelesegamine töölisnoorsoo organisatsioonide töösse ei omandaks hooldamise iseloomu. Partei, öeldi resolutsioonis, peab «püüdma selle poole, et töölisnoorsugu looks iseseisvad organisatsioonid, mis ei ole parteile organisatsiooniliselt allutatud, vaid on temaga ainult ideeliselt seotud. Ühtlasi aga seab partei endale eesmärgiks, et need organisatsioonid võtaksid kohe oma tekkimisest peale sotsialistliku iseloomu, et tulevane Venemaa töölisnoorsoo sotsialistlik ühing liituks otsekohe oma tekkimisel Noorsoo-Internatsionaaliga, et tema kohalikud sektsioonid taotleksid eeskätt proletaarse noorsoo klassiteadlikkuse arendamise eesmäärke, propageerides selleks sotsialismi ideid, pidades energilist võitlust šovinismi ja militarismi vastu ning

<sup>41</sup> V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 152.

kaitstes ühtlasi alaealiste mees- ja naistööliste majanduslikke ja õiguslik-poliitilisi huvisid». <sup>42</sup>

Pärast partei VI kongressi laienes proletaarne noorsooliikumine revolutsiooni tõusu olukorras üle kogu maa ja hakati asutama juba suuremaid ülelinnalisi sotsialistlikke töölisnoorsoo-ühinguid. 1917. a. augusti lõpul vormistati Petrogradi Töölisnoorsoo Sotsialistlik Ühing, oktoobris Moskva töölisnoorsoo ühing nimega «III Internatsionaal». Samaks ajaks organiseeriti töölisnoorsoo massiorganisatsioonid ka kõikides suuremates Uraali, Ukraina ja Põhja-Kaukaasia tööstuskeskustes ning mujal.

Laiuti ja sügavuti arenes pärast partei VI kongressi proletaarne noorsooliikumine ka Eestis. VSDT(b)P Narva Komitee initsiatiivil asutati Narvas 1917. a. augusti keskel Narva Sotsiaaldemokraatlik Noorte Ühendus. Selle ühingu aktiivseteks asutajateks ja liikmeteks olid Rudolf Eige, Valentine Sulbe, Alma Anni, Feliks Kaur jt. <sup>43</sup>

Energilist tegevust arendas Tallinna noorte ühing. Selle üheks näiteks oli Noorte Klubi juhtimisel 1917. aastal Tallinnas linnavolikogude ümbervalimiste eel läbiviidud enam kui 3000 osavõtjaga noorte ja laste demonstratsioon. Noored demonstrandid kutsusid elanikke hääletama bolševike poolt. 27. oktoobril 1917 muudeti Tallinna Noorte Klubi Tallinna Sotsiaaldemokraatlikuks Noorte Ühinguks (SDNÜ). Viimase loomisest võtsid agaralt osa peale eelnimetatud klubi aktivistide ka G. Metus, H. Allik, A. Hendrikson, A. Kress ja A. Juhkum. Tallinna SDNÜ liikmed täitsid vastutusrikkaid partei ülesandeid Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisel ja läbiviimisel Eestis, paljud astusid Punakaardi ridadesse, bolševike partei liikmeks ning abistasid noorsooliikumise organiseerimist teistes Eesti linnades ja maakondades.

Tartu eesrindlikud noored asutasid kohaliku parteikomitee ning lõid Tallinna SDNÜ organisaatori kaasabil Oktoobripäevil oma ühingu, mis kuulutas uue ajastu sündi ka eesti rahva ja tema noorsoo elus.

V. I. Lenini poolt väljatöötatud üldises ülestõusuplaanis oli Eestil tähtis koht, kuna ta moodustas revolutsiooni

<sup>42</sup> NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 386–387.

<sup>43</sup> Feliks Kaur, Võitlusaastad; Karastumine, lk. 90–97.

keskuse — Petrogradi vahetu tagala. Ka Tartu revolutsiooniline noorsugu võttis aktiivselt osa Lenini ja partei Keskkomitee poolt eesti parteiorganisatsioonile antud vastutusrikka ülesande täitmisest — toetada ülestõusu Petrogradis ja ära hoida korniilovlike vägede saatmine Eesti territooriumilt revolutsioonilise Petrogradi vastu.

Nädalapäevad enne Oktoobriülestõusu moodustati VSdT(b)P Tartu komitee algatusel initsiatiivgrupp noorsooühingu asutamiseks. Juba 1917. a. suvel käis Tartu noorte esindaja Tallinnas tutvumas sealse Sotsiaaldemokraatliku Noorte Klubi tööga. Oktoobris loodud initsiatiivgruppi kuulusid noored kommunistid Karl Johanson, Paavel ja Ella Pöder, keskkooliõpilane Peeter Peterson, tema õde Liisa Peterson ja J. Rammus.<sup>44</sup> Nimetatud rühm ja samuti bolševistlikult meelestatud üliõpilased arendasid mitmekülgset tegevust proletaarsete noorte organiseerimiseks ning revolutsiooniga kaasatõmbamiseks.

Loodävatesse Punakaardi salkadesse, mis moodustasid sotsialistliku revolutsiooni esimese relvastatud jõu, astus hulgaliselt ka Tartu noori. Nende salkade ja noorte bolševike-agitaatorite poolt peatati Tartu jaamas mitmed Põhjarindelt Kerenski, Kornilovi ja Krasnovi poolt Valga — Tartu — Tapa — Narva raudteeliini mööda Petrogradi vastu suunatud kontrrevolutsioonilised väeosad.

Samaaegselt tehti pingsaid ettevalmistusi võimu haaramiseks töörahva kätte kodulinna. Juba septembri lõpul toimunud Tartu Töölise, Soldatite ja Maatameeste Nõukogu ümbervalimise tulemusena said linna nõukogus enamuse bolševikud. Nõukogu Täitevkomiteesse valiti 25 bolševikku, 2 menševikku, 8 esseeri ning selle esimeseks bolševistlikuks esimeheks sai K. Rimša. Täitevkomitee liikmetena ja aktiivsete bolševikena olid noorte hulgas hästi tuntud A. Jea, H. Suuder, A. Vink, A. Blaufeld, A. Lukin, A. Sisask, N. Kantovski, O. Rätsep jt. Rahvahulkade mobiliseerimiseks ülestõusule viidi Tartu bolševike ja kohaliku nõukogu poolt läbi massilisi tööliste ja soldatite demonstratsioone, millest Tartu noored hulgaliselt osa võtsid. Üks suuremaid kodanliku Ajutise Valitsuse vastu suunatud demonstratsioone toimus Tartus 15. oktoobril. Sellest võtsid osa töölised, üliõpilased, koolinoored ja üle 8000 soldati. Viimaste hulgas oli peaaegu terves koos-

<sup>44</sup> Ülesmäge, lk. 10.

seisus Tartu Eesti Tagavarapataljoni reakoosseis, kelle põhilise enamuse moodustasid sotsialistliku revolutsiooni poole ületulnud noored töölised ja talupojad. Demonstrandid kandsid loosungeid «Maha sõdal!» ja «Kogu võim nõukogudele!»<sup>45</sup>. Iseloomustades olukorda Tartus ja mujal Eestis Oktoobriülestõusu eel, kirjutas A. Jea oma artiklis «Oktoobripööre Tartus 1917»: «Sõjavägi, töölised ja talupojad olid igal pool Ajutise Valitsuse vastu, sest viimane jätkas iga kihi suhtes vana, tsaari endist poliitikat. Nii oli ka Tartus. Ajutine Valitsus oli õhku rippuma jäänud.»<sup>46</sup>

Üheaegselt ülestõusu võiduga Petrogradis võeti võim üle ka tähtsamates Eesti keskustes. Tallinnas hõivati Eestimaa Sõjalise Revolutsioonikomitee korraldusel revolutsiooniliste vägede ja Punakaardi poolt kõik tähtsamad strateegilised punktid juba 23. oktoobri õhtuks. Tartus võeti võim üle 25. oktoobril. Enamikus noortest koosnevad revolutsioonilised jõud hõivasid Tartu Sõjalise Revolutsioonikomitee korraldusel raudteejaama, posti, telegraafi jt. tähtsamad asutused. Kõigisse väeosadesse ja asutustesse saadeti Tartu Revolutsioonikomitee komisarid.

Linnas kehtestati nõukogude võim.

Sotsialistliku revolutsiooni võiduga olid täitunud eesti töörahva kauaaegsed unistused. Ta vabanes rõhujatest, sai oma maa tõeliseks peremeheks ja asus suure vaimustuse ning loominguilise kirega üles ehitama uut, sotsialistlikku ühiskonda, kaitsma ja kindlustama nõukogude korda sise- ja välisvaenlaste rünnakute vastu. Ka Tartus sammus noorsoo eesrindlikum osa bolševike juhtimisel uue elu ehitajate avangardis.

Järgmisel päeval pärast nõukogude võimu kehtestamist Tartus avaldati eelnimetatud initsiatiivgrupi poolt üleskutse Tartu noortele ettepanekuga luua ka Tartus revolutsiooniline sotsialistlik noorte organisatsioon. Üleskutses öeldi: «Noored seltsilised! Revolutsioon purustas tõk- ked rahva arenemise teel ja lõi kultuursele arenemisele algvõimalused... Rahvas tahab ise tarvitada, mis ta loob, tahab kultuurset elu elada. Peterburis, Tallinnas, Narvas ja mujal organiseerib ennast töölisnoorsugu, asutab

<sup>45</sup> EKPA, f. 27. nim. 1, s.-ü. 469, l. 1—15.

<sup>46</sup> Sealsamas, l. 2.

noorte klubisid, kus ta ennast ette valmistab tulevasele tegevusele. Ka meie siin Tartus ei tohi maha jääda.»<sup>47</sup> Samas kutsuti kõiki noori osa võtma initsiatiivgrupi poolt 29. oktoobri õhtul tuletõrjemajas toimuvast noorte ülelinnalisest koosolekust, kus pidi tulema arutamisele noorte klubi asutamise küsimus.

Kodanlus, kontrrevolutsiooniliselt meelestatud käitiste ja ettevõtete administratsioon, kohalikud menševikud ja esseerid, reaktsioonilised keskkoolide direktorid ja õpetajad ning ülikooli õppejõud ässitasid noori üles Nõukogude-vastasele tegevusele. Nad püüdsid nurja ajada bolševike initsiatiivil kokkukutsutavat ülelinnalist noorte koosolekut.

Vaatamata kontrrevolutsiooniliste jõudude vastuagitatsioonile ja hirmutamisele kogunes pühapäeval, 29. oktoobril, Tartu tuletõrjemajja üle saja noortõlise, keskkooliõpilase ja üliõpilase. Tuli ka vanemaid inimesi. Koosoleku avakõne pidas initsiatiivgrupi liige Peeter Peterson, kes valiti koosoleku juhatajaks. Seejärel esines kõnega Tartu Revolutsioonilise Komitee liige K. Rimša, kes selgitas proletaarse noorsooühingu tähtsust noorsoo elus ja töörahva võimu kindlustamisel. Tallinna Sotsiaaldemokraatliku Noorte Ühingu juhatause liige J. Kull jutustas üksikasjalikult Tallinna SDNÜ töökogemustest.

Koosolek tervitas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu, tunnistas nõukogude võimu Eestis ja otsustas asutada Tartus noorsoo revolutsioonilise organisatsiooni, nimetades seda Tartu Sotsiaaldemokraatlikuks Noorte Ühinguks. Ühingu liikmeiks registreerisid end otsekohe 59 noort. Valiti ka ajutine 11-liikmeline Tartu SDNÜ juhatus. Juhatause esimeheks valiti K. Leht, kirjatöimetajaks A. Juhanson. Ühingu põhikirja väljatöötamiseks moodustati 7-liikmeline komisjon.

Vastloodud ühingut tervitasid koosolekul südamlikult VSDT(b)P Tartu eesti sektsiooni nimel J. Krunt, Tartu Nõukogu, Täitevkomitee ja Tartu Eesti Tagavarapataljoni bolševistlike fraktsioonide nimel A. Jea ning VSDT(b)P Tartu Komitee liige A. Blaufeld. A. Blaufeld avaldas kindlat veendumust, «et noored sellesama lipukirja all sinnapoole püüavad, kuhu kõikide maade revolutsiooniline sotsiaaldemokraatia püüab».<sup>48</sup> Koosoleku lõpul lauldi

<sup>47</sup> Ulesmäge, lk. 10—11.

otsustavalt ja mehiselt: «Enam raudu me kanda ei taha, ikked kaelast ja köidikud käest...»

Ühing asus Vene Üliõpilaste Seltsi ruumides Tähtvere t. 4, kus igal õhtul kella 19—21-ni ja pühapäeval kella 10—12-ni olid juhatause kõnetunnid ning toimus uute liikmete vastuvõtmine.

Osavõturohke ning tähtis ühingu ideoloogilise palge ja organisatsiooniliste aluste kujundamise seisukohalt oli Tartu SDNÜ järjekordne koosolek 12. novembril, millest samuti võttis osa ka vanemaid inimesi. Koosolek kinnitas Tartu SDNÜ põhikirja, mille projekt oli koostatud komisjoni poolt Tallinna SDNÜ eeskujul. Valiti ühingu alaline juhatus (esimees K. Leht) ja revisjonikomisjon ning saadik linna nõukogu töökaitse osakonda, kus ta pidi kaitsma noorte tööalaseid õigusi. Ühingu juurde otsustati asutada ka poliitiline, kirjanduslik, draama- ja spordisektsioon.

Ühing kutsus kõiki noori üles aktiivsele tegevusele nõukogude ühiskonna ja rahva heaks: «Ees asub meil tööliklassi õitseage, kuid see aeg nõuab meilt, et meie ta kõrgusel seisaksime... Ühiselt nagu üks mees sammume vastu tulevikule, purustame kõik kõdunevad tüked ja hoiame kindlalt enda kätes võitluse andi — vabadust.»<sup>49</sup>

Ehkki puudusid alles vajalikud teadmised ja kogemused, arenes ühingu töö algusest peale hoogsalt ja huvitavalt, ühing aga kujunes kommunistliku partei võitlusabiliseks ja reserviks. Tihti esinesid ühingu liikmete ja noorte ees kohalike partei ja nõukogude asutuste juhtivad töötajad. Näiteks kuulasid noored 5. novembril suure huviga Tartu Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee esimehe H. Suuderi kõnet teemal «Noored ja poliitiline võitlus». «Töö algas häid tagajärgi töotavalt,» loeme ühe ühingu liikme memuaaridest, «noortes tundus jõudu ühiseks inimsoo vabastusvõitluseks.»<sup>50</sup> Toetudes partei linnakomitee ja kohaliku nõukogu abile mobiiliseeris Tartu SDNÜ linna töötavat ja õppivat noorsugu aktiivselt osa võtma nõukogude võimu kindlustamisest,

<sup>48</sup> «Tartu Soldatite ja Töölise Saadikute Nõukogu Teataja» nr. 14, 1. nov. 1917.

<sup>49</sup> Sealsamas, nr. 17, 11. nov. 1917. a.

<sup>50</sup> EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 808, l. 14.

kasvatas noorsugu poliitiliselt, tõstis nende revolutsioonilist valvsust ja aitas paljastada kontrrevolutsiooniliste jõudude rahvavastaseid septsusi.

Nii tuli ühingu, eriti aga oma tegevuse algul, nagu kirjutas üks ühingu liikmeist (Ats Noorema nime all), «kokku põrgata kodanlike pedagoogidega, kes alatult mustasid ühingut koolitundides ja mujal, ähvardasid koolis õppivaid ühingu liikmeid väljaheitmisega jne.»<sup>51</sup> Sellisel käitus näiteks Eesti Tütarlaste Gümnaasiumi reaktiooniline juhtkond eesotsas direktor P. Põlluga. Kuid ühingu julge ja aktiivse vahelesegamise tulemusena seati noorte õigused taas jalule ning paralüeeriti reaktiooniliste õpetajate ja direktori vastutegevus.

Terav poliitiline võitlus arenes ka reaalkoolis, kus kodanlus püüdis õhutada õpilasi nõukogude võimu vastu välja astuma. 1917. a. detsembri algul levitati grupi reaalkooli 7. klassi õpilaste poolt Nõukogude-vastaseid lendlehti, mis kutsusid noori välja astuma nõukogude hariduspoliitika vastu ja ühinema kontrrevolutsiooniliste jõududega.

Tööraha hulgast võrsunud noorsoo enamik ei toetanud kodanluse võsukesti, vaid kiitis heaks sel puhul Tartu SDNÜ poolt avaldatud läkituse, milles öeldi: «Meie usume kindlasti, et ainult proletaarne valitsus kooli nii suudab korraldada, et see rahva laiemate hulkade nõuetele vastab. Sarnased mustasajalised üleskutsed, nagu seda eespool nimetatud lendleht oli, on ainult alatu noorsoo määrimine. Omalt poolt nõuame, et kõik Lunatšarski dekreedid kooli alal viibimata ellu viiakse.» Kodanluse poolt sepsitsetud Nõukogude-vastane avantüür kukkus haledasti läbi. «See näitab,» kirjutas õigesti ajalehe «Edasi» toimetus, «et noorsool selge on, kes ta sõbrad ja vaenlased on.»<sup>52</sup>

Tartu SDNÜ võitles aktiivselt ka noorte töö- ja olustikuliste tingimuste parandamise eest. Ühing astus mitmel korral energiliselt välja noortööliste õiguste kaitseks, mida mõnel pool ettevõtetes püüti nõukogude võimu dekreetidest kõrvalehiilivate endiste administraatorite, meistrite, sotside ja esseeride poolt ignoreerida. Nii avaldas ühing ajalehes «Edasi» teravat protesti katsete vastu

<sup>51</sup> EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 808, l. 15.

<sup>52</sup> «Edasi» nr. 17, 8. dets. 1917 ja nr. 20, 12. XII 1917.

kahjustada noortöoliste huve Edisoni-nimelises Tartu Telefonivabrikus.<sup>53</sup>

Et paremini tagada nõukogude võimu poolt töötavale ja õppivale noorsoole antud laialdaste õiguste teostamist kõikidel elualadel, anti Tartu SDNÜ-le õigus saata oma esindajad linna tööliste ja soldatite saadikute nõukogusse. 3. (15.) detsembril 1917 valitigi ühingu poolt 4 saadikut nõukogusse. Siinjuures jälgis ühing hoolikalt oma saadikute tegevust. Sellest kõneleb juba seegi fakt, et kui üks ühingu poolt nõukogusse saadetud esindaja (O. Sulg) ei täitnud korralikult saadiku ülesandeid, otsustas ühingu üldkoosolek 1918. a. veebruari algul ta nõukogust tagasi kutsuda ja valis uue esindaja.

Tartu SDNÜ tegevuses omas kesket kohta poliitilise kasvatustöö organiseerimine noorte hulgas. Noortele selgitati marksismi-leninismi põhialuseid, revolutsioonilise võitluse ajalugu, kommunistliku partei ja nõukogude võimu poliitikat, jooksvaid sise- ja välispoliitilisi sündmusi, noorsooühingu ülesandeid ja eesmärke. Ühingu poliitring, mis loodi kõige esimesena, pidas ma koosolekuid igal laupäeval. Pühapäeviti aga kogunesid sajad noored ühingu poolt organiseeritud kõnekoosolekutele, mis toimusid parteikomitee ja SDNÜ majas Tähtvere t. 4 ning tuletõrjemajas. Ühingu poliitringist ja kõnekoosolekutest võtsid sageli osa ka Tartu garnisoni sõjaväelased. Aktiivset selgitustööd tegi partei komitee ja noorsooühing Tartu Eesti Tagavarapataljoni soldatite hulgas. Viimased teatasid kindlalt, et kodanlusel ei maksa hellitada mingit lootust nende toetusele. Pataljoni koosoleku resolutsioonis 16. novembrist 1917 öeldi: «Teatame, et meie kogu jõuga toetame täidesaatvat komiteed ja sellega ühtlasi Petrogradis asuvat Keskkomiteed ja täidame ainult nende käskusid. Teatame kornilovlaste ja Kerenski poolehoidjatele, et nende jaoks meie keskel ruumi ei ole.»<sup>54</sup>

Terav poliitiline võitlus arenes üliõpilaskonnas, kelle sotsiaalne koosseis, nagu juba eespool märgitud, oli väga erinev. Reaktsiooniline osa üliõpilastest oli meelestatud järsult Nõukogude-vastaselt. Nad levitasid linnas Nõukogude-vastaseid lendlehti, kirjutasid ähvarduskirju, levitasid kuulujutte ja rapast laimu rahvavõimu dekreetide,

<sup>53</sup> «Edasi» nr. 1, 20. nov. 1917.

<sup>54</sup> Sealsamas.

partei-, nõukogude ja SDNÜ aktivistide kohta. Kuid eesrindlikud, revolutsiooniliselt meelestatud üliõpilased jagasid julgelt vastulööke kontrrevolutsionääridele ja veensid kõhklejaid vajaduses toetada aktiivselt nõukogude võimu. Samm-sammult tugevdasid poliitilist tööd Tartu ülikoolis ja Veterinaaria Instituudis ka linna parteikomitee ja noorsooühing. Ja see töö kandis üha enam vilja.

Tartu SDNÜ poolt 1917. a. novembris kokkukutsutud üliõpilaskoosoleku kohta kirjutas ajaleht «Edasi» järgmist: «Pühapäeval, 19. nov. s. a. oli Tähtvere uul. nr. 4 (enamlaste partei ruumides) üliõpilaste-sotsialistide grupi koosolek. Koosolekul otsustati praegust rahvavalitsust maksvaks tunnistada ja tegelikult teda toetada. 50 üliõpilast andsid end üles, kes valmis on nõukogu töödest osa võtma. Koosoleku algul lahkus osa «sotsialiste» koosoleku ruumist, kes võimatu leidsid olema enamlastega ühes töötada. Iseenesest mõista: kes rahvavalitsuse poolt ei ole, see ei ole ka rahva poolt.»<sup>55</sup> Viis päeva hiljem toimus SDNÜ initsiatiivil Vene Üliõpilaste Seltsi ruumides üliõpilaste-internatsionalistide üldkoosolek, mis samuti tunnistas nõukogude võimu, kinnitas üliõpilaste-internatsionalistide ühenduse platvormi, valis esindaja kohalikku nõukogusse ning asutas klubi ja agitatsiooniosakonna.

Tartu SDNÜ püüdis teha kõik selleks, et noorte väga erinevad huvid, võimed ja anded leiaksid sobiva, noorsoo vaimse ja füüsilise arengu seisukohalt õige rakenduse. Elavat tegevust arendasid ühingu juurde loodud kirjanodus-, näite- ja spordiring, 70-liikmeline laulukoor jne. Endise saksa käsitöölise seltsi aias Tiigi t. 58 rajati SDNÜ uisuväli muusika ja ilutulestikuga. Samuti tegi ühing noorsoo hulgas ka aktiivset usuvastast tööd. Elavat vastukaja leidsid noorte hulgas ateistliku sisuga «Noore sotsialisti Jõulu Album»<sup>56</sup>, «Jõulu Tapper» (1917) ning mitmesugused huvitavad ilmalikud üritused, nagu perekondlikud teeõhtud rahvamajades ja kodudes, mis vastandati kiriklikele traditsioonidele. Taolistel koosviibimistel peeti kõnesid, esitati deklamatsioone, muusikalisi ettekandeid, korraldati ringmänge, lendavat posti ja kanti ette isetegevuslikke lühinäidendeid.<sup>57</sup>

<sup>55</sup> «Edasi» nr. 2, 21. nov. 1917.

<sup>56</sup> Noore Sotsialisti Jõulu Album, Tallinn, detsember 1917.

<sup>57</sup> «Edasi» nr. 30, 23. dets. 1917; nr. 31, 24. dets. 1917.

Energilise tegevuse tulemusena kasvas järjest rohkem Tartu SDNÜ mõju ja autoriteet noorsoo hulgas. Kolme ja poole kuu jooksul tõusis ühingu liikmete arv 60-lt 800-ni.<sup>58</sup>

Noorsooühingute tegevust kohapeal ja noorsooliikumist tervikuna pidurdas Eestis aga ühingute omavaheline eraldatus, ülemaalse juhtiva keskuse puudumine. Sellepärast tegi VSĐT(b)P Eestimaa organisatsiooni Keskkomitee Tallinna SDNÜ-le ülesandeks ette valmistada ja kokku kutsuda Eesti sotsiaaldemokraatlike noorte ühingute I kongress.

Kongressi ettevalmistav Tallinna SDNÜ pöördus 1918. a. jaanuari lõpul vastavasisulise üleskutsega kõigi Eesti sotsiaaldemokraatlike noorte ühingute poole. Selles öeldi: «Venemaa proletariaat elab praegu sarnast aega üle, mis sugust ajaloos varem pole olnud. Oktoobrirevolutsioon tõi meile — noorproletariaadile — täielise kodanliku vabaduse... Et aga võit kindel oleks, peab meie vahel täieline ühistunne, vastastikune arusaamine ja üksmeel olema... Seda silmas pidades, et Eesti noorproletariaadi mitmedki tähtsad küsimused selgitamist ning otsustamist nõuavad, kutsub Tallinna SDNÜ 4. ja 5. veebruaril 1918. aastal esimese Eesti sotsialistlike noorte organisatsioonide kongressi kokku. Kongressist võivad osa võtta kõigi noorte organisatsioonide saadikud, kes praegust rahva nõukogude valitsust tunnustavad.»<sup>59</sup>

Uhinemiskongress toimus 5.—6. veebruaril Tallinnas Töölise Majas Suur-Karja t. 18 ja sellest võttis osa 25 delegaati, kes esindasid rohkem kui 2000 organiseeritud noort Tallinnast, Tartust, Narvast, Haapsalust, Kundast ja Aserist. Kongressil võeti vastu bolševistlikud resolutsioonid ja loodi kohalike SDNÜ-de ühinemise tulemusel ühtne Üle-Eestimaaline marksistlik noorsoo-organisatsioon — Põhja-Balti Kommunistlik Noorsoo Liit (PBKNL). PBKNL juhtivateks tegelasteks olid noor proletaarne kirjanik V. Juhkum, J. Kuuskman, E. Strauch, H. Vennikas, Erna Vennikas, H. Allik, G. Mõtus jt.<sup>60</sup>

Kuid PBKNL sai tegutseda väga lühikest aega. Hirmutatuna Oktoobrirevolutsiooni võidu nakatavast mõjust

<sup>58</sup> EKPA, f. 24, nim. I, s.-ü. 808, 1. 14.

<sup>59</sup> «Tööline» nr. 16, 28. jaan. 1918.

<sup>60</sup> Materjale Eesti Kommunistliku Noorsooühingu võitlusteest 1917—1945, Tallinn, 1958, lk. 9; «Noored Kommunaarid» nr. 5—6, 1921.

ning Venemaa loodusrikkuste ja inimtööjõu ekspluateerimise võimaluste kaotamisest hakkas rahvusvaheline imperialism koostöös Venemaa kontrrevolutsiooniliste jõududega otsekohe pärast Oktoobripöört organiseerima interventsiooni ja kodusõda Nõukogude vabariigi vastu.

## 5. TARTU KOMMUNISTLIK NOORTE ÜHENDUS

Vaatamata Punakaardi ja partisanisalkade mehisele vastupanule, langes 1918. a. veebruari lõpul ja märtsi algul ka kogu Nõukogude Eesti Saksa interventsiooni ohvriks.

Partei kutsel asusid eesti kommunistlikud noored, relv käes, kaitsma sotsialistlikku isamaad. Paljud aktiivsed PBKNL liikmed, nende hulgas E. Tiitsen, V. Rundstück, Alice Tisler, H. Telliskivi jt., langesid kangelastena Eesti territooriumil 1918. a. veebruaris toimunud Punaarmee sünnilahingutes Saksa okupantide vastu. Enamik PBKNL liikmeid evakueerus koos tuhandete eesti töötajatega Nõukogude Venemaa territooriumile, astus Punaarmee ridadesse ja võitles vapralt paljudel kodusõja rinnetel. Kuulusrikka lahingutee läbikäinud Punaarmee eesti rahvuslike väeosade isikulises koosseisus moodustasid suure enamiku noored, kelle hulgas oli palju PBKNL liikmeid. Tartu SDNÜ liikmetest võitlesid paljud Tartu Kommunistliku Kütipolgu ridades. Põhjarindel osutatud kangelaslikkuse ja eduka lahingutegevuse eest autasustas Putilovi tehase tööliste kollektiiv Tartu polku aupunalipuga.

8 kuud (saartel aga 14 kuud) kestnud Saksa okupatsioon oli üheks süngemaks perioodiks eesti rahva ajaloos. Kõigi töörahva organisatsioonide, samuti ka noorsooühingute tegevus keelati. Kohalejäänud PBKNL ja SDNÜ liikmeid tapeti enamik okupantide, mõisnike ja eesti kodanluse poolt, osa vangistati ja saadeti koonduslaagritesse. Vähestel õnnestus end varjata põranda all. Okupandid tegid ettevalmistusi Eesti liitmiseks Saksamaa külge Balti hertsogiriigi koosseisus. Saksa vägede juhataja Tartu maakonnas kindralleitnant Adams avaldas 17. märtsil 1918 direktiivi koolide saksastamiseks, kus muuhulgas öeldi: «Mina käsin: Tartu Ülikool kujutab enesest saksa ülikooli.» Ülikoolis lubati loenguid pidada ainult Saksa professoritel saksa keeles, ehkki tollal Tartu

ülikoolis õppinud 823 üliõpilasest ainult 64 olid saksa rahvusest.

Vaatamata üliõpilastele tingimustele koondas töörahvas ka okupeeritud Eestis oma ridu. Võitluse avangardis samus Tallinna proletariaat põrandaaluse kommunistliku partei Tallinna komitee juhtimisel, mis kujunes Saksa okupatsiooni perioodil kogu eesti töörahva vabadusvõitluse parteilise juhtimise keskuseks. Illegaalne parteikomitee loodi ka Tartus. Selle liikmetena tegutsesid aktiivselt noored kommunistid F. Nurmberg, A. Kriisa, A. Nigulas jt.

Tööliste väljaastumised okupatsioonivõimude vastu streikide ja demonstratsioonide näol innustasid aktiivsemale võitlusele ka noori. Nii protestisid Tallinna ja Tartu keskkooliõpilased koos osa õpetajate ja üliõpilastega korduvalt noorsoo õiguste jalge alla tallamise ja koolide saksastamise vastu, korraldades nn. itaalia streike. Tallinnas toimus oktoobris koguni keskkooliõpilaste üldstreik.

Üldrahvalikuks muutuva vabadusvõitluse tingimustes võtsid eesti kommunistid 1918. a. oktoobris kursi relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele. Tehti ettevalmistusi relvade kogumiseks ja võitlussalkade moodustamiseks, kus jällegi noortele langes lõviosa ülesannetest.

Samal ajal toimus Moskvas sündmus, millel oli suur tähtsus kogu Nõukogudemaa noorsoo elus, samuti rahvusvahelisele noorsooliikumisele. 1918. a. oktoobri lõpul toimus siin Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongress. Kõigi noorsooühingute ja kogu Nõukogude Vabariigi progressiivse noorsoo nimel töötasid kongressi delegaadid oma resolutsioonis:

«Venemaa revolutsiooniliste noorte I kongress avaldab oma täielikku solidaarsust tööliste ja talupoegade võimuga tema võitluses kommunismi eest. Ülemaailmne kontrrevolutsioon, mis tärkab lõunas, leiab meie hulgas küllaldast vastupanu. Kogu oma revolutsioonilise tarmukuse, kogu oma noore jõu anname võitluseks tema vastu... Läheneb viimane ja otsustav võitlus. Ei samugi tagasi! Elagu nõukogude võim!»<sup>61</sup>

Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongressi otsused väljendasid ka eesti revolutsioonilise noorsoo

<sup>61</sup> Ülesmäge, lk. 17—18.

võitluseesmärki ja kindlat tahet kaitsta Oktoobrirevolutsiooni saavutusi, vabastada sünnimaa interventidest ja taaskehtestada töörahva võim. See ilmnes eredalt noorsoo üha massilisemas osavõtus eesti töörahva vabadusvõitlusest. Uue hoo andis sellele võitlusele 1918. a. novembris Saksamaal võitnud revolutsioon, Saksa imperialismi sõjaline kapituleerumine, Nõukogude valitsuse poolt anastusliku Bresti rahulepingu annulleerimine, Punaarmee esimesed suured edusammud rinnetel ning revolutsioonilise liikumise kasv teistes maades.

Et takistada Eesti töörahvast taastamast nõukogude võimu, upitasid Saksa militaristid 1. novembril siin pukki Poska-Pätsi Ajutise Valitsuse. Kuid eesti töörahvas ja ka noorsoo suur enamik suhtus sellesse rahvavastasesse valitsusse algusest peale umbusklikult ja vaenulikult, nõudes tema kõrvaldamist ja võimu võtmist töörahva kätte.

Eesti noorsoo tõelist poliitilist meelsust iseloomustas eriti selgelt 16. novembril 1918 Ajutise Valitsuse poolt väljakuulutatud vabatahtlike mobilisatsiooni täielik läbikukkumine. 25 000 mehe asemel saadi mobiliseerida kõigest paarsada vabatahtlikku. Enne Ajutisele Valitsusele välisabi kohalesaabumist kukkus läbi ka sundmobilisatsioon kodanlikku armeesse. Punaarmee Eesti vabastamisest osavõtivate väeosade edukas pealetung, mille avangardis liikusid eesti rahvuslikud polgud, samuti töörahva revolutsiooniline võitlus tagalas, laostas ka valgete vägede ja «Kaitseliidu» võitlusvõimet.

Eesti töörahva, sealhulgas noorsoo revolutsiooniline võitlus valgete tagalas hoogustus eriti pärast seda, kui vabastatud Narvas kuulutati 29. novembril välja suveräänne Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik — Eesti Töörahva Kommuun —, kui kõikjal vabastatud territooriumil taastati nõukogude võim ning jätkus Punaarmee väeosade edukas pealetung. Punaarmee ja nõukogude võimu vastu keeldusid sõdimast terved valgete väeosad, näiteks 2. ja 4. polk. Rahvas jäi kurdiks kodanliku Ajutise Valitsuse appihüüetele, keeldudes täitmast tema korraldusi.

Samuti oli meelestatud ka Tartu linna ja maakonna töötav rahvas ning noorsoo enamik. Sellest maalis küllaltki ilmeka pildi V. Ernits ajalehe «Sotsiaaldemokraat» veergudel oma artiklis «Kuidas Peipsi frondil sõditati». Artikli lõpul tegi autor järelduse: «Mis aga puutub kogu

liikumise iseloomusse, siis on see külades palju vähem sõda, kui sotsiaalne revolutsioon, kus võõras element esialgu hapnema ajava pärimi osa etendab. Harilikult ärkavad frondi lähedal omad enamlased ja panevad mõnel korral koguni iseseisvalt pöörde toime, näit. Saare valas.»<sup>62</sup>

Tartusse ja selle ümbrusse oli kodanlik Ajutine Valitsus sundmobilisatsiooni teel koondanud umbes 3000 meest. Neile lisandusid vene valgekaartlik ratsaväesalk kindral Bulak-Balahhovitši juhtimisel ja kohalik baltisakslaste nn. Heimatschutzi salk. Kokku ulatusid valgekaartlaste väed Tartus umbes 3500 meheni. Pealetungivas Punaarmee 49. polgus oli aga vaevalt 1500 meest.<sup>63</sup>

Kuid sellest hoolimata taganesid valgekaartlased Tartust ilma lahinguteta. Illegaalne EKP Tartu organisatsioon tegi valgete poolt mobiliseeritud meeste hulgas aktiivset revolutsioonilist selgitustööd nõukogude võimu kasuks. Vägivaldselt mobiliseeritud sõdurid ei tahtnud sõdida Punaarmee vastu. 20. detsembril, kui Tartus asuvale kodanliku armee 2. poigule anti käsk minna linna alla võitlusse Punaarmee vastu, keeldus enamik soldatitest seda täitmast. Polgus algasid rahutused. Soldatite ülestõus liitus linna töötajate ülestõusuga, mida juhtis kommunistliku partei põrandaalune Tartu komitee. Võiduka ülestõusu tulemusena likvideerisid Tartu töölised ja sõdurid kodanliku võimu ja taastasid nõukogude võimu linnas juba kaks päeva enne Punaarmee väeosade kohalejõudmist. Ülestõusust kodanluse vastu ning nõukogude võimu taastamisest ja kindlustamisest linnas võtsid aktiivselt osa Tartu revolutsioonilised noored. Nad astusid punasesse kaitsevähke, täitsid aktiivselt ülestõusu päevil loodud Tartu Revolutsioonilise Komitee ülesandeid ning võtsid osa loodavate kohalike nõukogude võimuorganite tegevusest.

1918. a. detsembri lõpuks oli interventidest ja valgetest vabastatud peaaegu kaks kolmandikku Eesti territooriumist, kus taaskehtestati nõukogude võim ja alustati ulatuslike sotsialistlike ümberkujunduste läbiviimist kõigil elualadel. Vaatamata Eesti Tööraha Kommuuni lühike-

<sup>62</sup> «Sotsiaaldemokraat» nr. 34, 24. dets. 1918.

<sup>63</sup> K. Siilivask, Eesti Tööraha Kommuuni periood Tartus, «Edasi» nr. 234, 29. nov. 1958.

sele kestvusele, võib seda hinnata kõige silmapaistvamaks ja kaugeleulatuva tähtsusega sündmuseks eesti töölisklassi revolutsioonilise liikumise ajaloos Oktoobrirevolutsioonijärgsel perioodil kuni 1940. a. juunipöördeni.

Tartus oli Eesti Tööraha Kommuuni periood veelgi lühem — 20. detsembrist 1918 kuni 14. jaanuarini 1919, kuid ka need 24 päeva jätsid püsivad jäljed linna ajalukku ja ka Tartu ning kogu Eesti progressiivse noorsooliikumise ajaloo lehekülgedele.

Vaatamata Tartu SDNÜ ridade nõrgenemisele Saksa okupatsiooni perioodil ning proletaarse töölisnoorsoo suhtelisele vähesusele ja väikekodanlike mõjude levimisele organiseerus revolutsiooniline Tartu noorsugu kiiresti pärast nõukogude võimu taastamist ja lõi esimesena kommunistliku noorsoo-organisatsiooni vabastatud Eesti Tööraha Kommuuni territooriumil.

Kommunistliku noorsooühingu Tartu organisatsiooni loomine arenes teravas ideoloogilises võitluses, kus põrkasid kokku kaks erinevat suunda ja poliitikat suhtumises noorsoo-organisatsioonidesse (kommunistliku partei ja parempoolsete sotsiaaldemokraatide — sotside suund).

26. detsembril toimus linna raekoja saalis Tartu SDNÜ üldkoosolek, kuhu kogunesid ühingu endised liikmed ja palju teisi noori, nii et «Raekoja saal,» nagu kirjutati ajalehes «Edasi», «oli tulvil rahvast täis». Päevakorras olid järgmised küsimused: 1) aruanne ühingu tegevusest, 2) ühingu nimetuse küsimus, 3) valimised ja 4) läbirääkimised.

Koosoleku avas noor kommunist Karl Johanson. Seejärel kuulati ära aruanne ühingu varasemast tegevusest. Aruandja rõhutas, et ühingu ülesandeks on «noorte ettevalmistamine võitluseks kapitali vastu ja nende vaimlikes kui ka füüsilises arendamises, et nad tugeva, osava jõuna uue ilmakorra loomisest osa võtaksid». Suure huviga kuulati Punaarmee 49. polgu komissari, noorsooühingute I kongressi delegaadi ja Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomitee liikme Pjotr Smorodini sõnavõttu, kes tervitas koosolijaid VKNÜ I kongressi nimel, jutustas selle töötulemustest ja avaldas lootust, «et ka Eestis õige pea sarnane tööliste noorsoo ühisuste võrk tekib, kes noori võitluseks valmistab».<sup>64</sup>

<sup>64</sup> «Edasi» nr. 37, 31. dets 1918.

Põhimõttelised lahkkelid tekkisid seoses organisatsiooni nimetuse valikuga. Pidades loodavat ühingut Põhja-Balti Kommunistliku Noorsoo Liidu Tartu organisatsiooni vahetuks järglaseks ning püüdes selgelt alla kriipsutada ühingu tegevussuunda ja tema ideelist seost kommunistliku parteiga, tegid nõukogulikult meelestatud noored ettepaneku nimetada ühing VKNÜ eeskujul kommunistlikuks. Kuid ebakindlad, väikekodanlikult meelestatud noored, kelle hulka kuulus ühingu kirjatoimetaja Aleksander Juhanson, püüdsid «erapooletuse» sildi all eemaldada Tartu noorsoo organisatsiooni kommunistliku partei mõju alt. Nime valikul saavutasidki viimased ülekaalu ja häälteenamusega võeti vastu otsus nimetada ühing Tartu Sotsialistlikuks Noorsooühinguks. Ka uuesti valitud ühingu juhatuses said enamuse väikekodanlikult kõikuvad noored.

Kuid ühingu revolutsioonilisem osa eesotsas Karl Johansoniga jätkas sihikindlat võitlust tõelise, marksistliku proletaarse noorsoo-organisatsiooni loomise eest.<sup>65</sup>

Karl Johansoniga juhtimisel tegid eesrindlikud Tartu noored väga suure töö noorte organisatsiooni suunamiseks õigele teele. Oskuslikku abi osutas noortele ka P. Smorodin, kel oli juba suuremaid kogemusi noorsooliikumise juhtimisel. Viidi läbi rida nõupidamisi ja diskussioone ühingu sihtidest ja ülesannetest.

2. jaanuaril korraldas ühingu revolutsioonilisem osa

---

<sup>65</sup> Karl Johansoniga tundsid hästi paljud Tartu noored kui printsiipaalset, väga ausat, andekat ja avara silmaringiga noorte juhti. Ta sündis Tartus 1888. a. töölisperekonnas. Suurte majanduslike raskustega võideldes omandas ta keskhariduse ja töötas seejärel trükitöölisena mitmes Tartu trükikojas. Oktoobrirevolutsiooni eel astus Johanson bolševike partei liikmeks. 1917. a. oktoobris võttis osa Tartu Sotsiaaldemokraatliku Noorte Ühingu asutamisest initsiatiivgrupi liikmena ja oli ühingu üks aktiivseid liikmeid. 1918. a. novembri lõpul valiti ta trükitöölise poolt Tartu Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu liikmeks. Saksa okupatsiooni ajal oli pöranda all. Kodanliku Ajutise Valitsuse võimutsemise perioodil 1918. a. novembris-detsembris tegutses Johanson legaalselt peamiselt ametiühingulise töö liinis ja võttis osa Tartu töörahva detsembriülestõusust Ajutise Valitsuse vastu, täites partei Tartu Komitee ja ametiühingute Kesknõukogu ülesandeid nõukogude võimu taastamisel linnas. Eesti Töörahva Kommuuni perioodil oli ta Tartu noorsoo üks energilisemaid ja tunnustatumaid organiseerijaid. Uheaegselt mitmekesise organisatsioonilise ja poliitilise tööga noorsoo hulgas tegeles K. Johanson ka noorsooühingu näitejuhina. — vt. ENSV ORKA, f. 927, 1920. a., s.-ü. 134. l. 1—51.

K. Johanson'i juhtimisel ülelinnalise noorte demonstratsiooni punaste lippude all ning noorsoo massilise miitingu, kus selgitati kommunistliku noorsooühingu eesmäärke ja tõmmati ühingusse kaasa uusi töölisnoori. Üks neist sündmustest osavõtnuid kirjutas selle demonstratsiooni puhul: «Veripunase lipu taga samumus terve Tartu noorproletaarlaste vägi, täis tulist vaimustust ja usku oma ürituse õigsusse. Demonstratsiooni juhtis trükiteoline, kommunist Karl Johanson, kes oma väsimatu tööga väga palju noorte kasuks ära tegi.»<sup>66</sup>

Järgmisel päeval, 3. jaanuaril 1919 avaldati ajalehes «Edasi» üleskutse kõigile noorsooühingu liikmetele, milles iseloomustati ühingus tekkinud ebatervet olukorda ja näidati väljapääs: «Tartu Sotsialistlik Noorte Ühing asub teelahkmel. Meie silmapiiri ees avaneb ääretu tegevuspõld. Üks tee viib pahemale, teine paremale poole. Pahemale poole viivat teed sammudes jõuame kommunismini, paremale poole vääratades langeme ajast välja, astume tagasi... Läheneme kokkuleppe poliitikale... siis ütleme endid loomulikult töörahvast lahti, saame kodanluse sarakkudeks, kes oma huvide kaitseks ennast igasuguste nimedega on valmis ristima. Nende «sotsialismi» pole meile tarvis!... Me teame, et tööliste klass tunnistab võitluses oma huvide ja käekäigu eest ainult ühte, see on — tööliste diktatuuri. Sest ainult see tee on ainuke ja õiglane, mis viib sihile, võidule! Sellest aru saades, on tarvis, seltsimehed noored, ajaga käsikäes käia... On tarvis tunda revolutsiooni hiiglatuld, mille lõke elagu meie südameis!»<sup>67</sup> Üleskutses teatati ka järjekordse ühingu koosoleku kokkukutsumisest 5. jaanuaril 1919, kus pidi tulema arutusele ühingu tegevussuuna muutmise küsimus ja valitama uus juhatus.

5. jaanuaril toimunud ühingu koosolekul arenes printsiipaalne poliitiline võitlus noorsooliikumise marksistliku suuna ja väikekodanliku oportunistliku suuna pooldajate vahel. Sel puhul ajalehes «Edasi» avaldatud ülevaates öeldi, et koosolekul tekkisid «ägedad vaidlused ühingu sihi ja nime muutmise küsimuses». Oportunistliku suuna esindajad kaitsesid noorsooühingu «erapooletust», eitasid kommunistliku partei juhtivat osa noorsooliikumises, rää-

<sup>66</sup> EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 808, lk. 16.

<sup>67</sup> «Edasi» nr. 39, 3. jaan. 1919.

kisid, et noortel ei ole veel «kindlat arusaamist parteide programmidest», et noori ei lasta «vabalt välja areneda, vaid tahetakse vägisi partei külge liita» jne. Kuid diskussiooni käigus selgus koosolekul, nagu kirjutas ajaleht «Edasi», et «enamuse püüe oli kommunistlikus sihis töötama hakata». «Kommunismi poolehoidjad leidsid,» teatas ajaleht, «et nn. erapooletul pinnal töötamine praegu mõtetu on. Meie peame töörahva noorsoo huvide kaitsmiseks täiesti ühise rinde looma, sest et täielikku võitu kapitalismi üle ainult kommunistliku vooluga ühinedes kätte saame... Meie püüe on kommunistlikus sihis välja areneda ja noorsugu partei tegevusele ette valmistada.» Koosoleku käigus saavutasidki ülekaaluka võidu marksistliku suuna pooldajad. Tehes kokkuvõtte koosoleku tulemustest, märkis «Edasi»: «Kõigi vastaste puiklemiste ja ilusti kokkuseatud resolutsiooni peale vaatamata (mis keskelt läbi viilida püüdis) jäi ülekaal kommunistliku poolehoidjate kätte. Pärastisel hääletamisel otsustati kommunistlikus sihis edasi töötada ja seltsi «Tartu Kommunistlikuks Noorte Ühenduseks» nimetada. Et vastased alla jäid, lahkusid nad koosolekult ja otsustasid uut seltsi asutada «sotsialistliku» nime all.»<sup>68</sup>

Tartu Kommunistlik Noorte Ühing alustas kohe mitmekülgset ja huvitavat tegevust, mobiliseerides noorsugu aktiivselt osa võtma kõigi elualade sotsialistlikust ümberkujundamisest, võitlusest interventide ja sisemise kontrerevolutsiooni vastu ning nõukogude võimu kindlustamise eest. Poliitilise kasvatustöö kõrval hoolitses ühing ka noorsoo üldharidusliku taseme, kunstilise isetegevuse, spordi ning teiste noorsoo igakülgset arengut soodustavate huvialade ja töövormide arendamise eest.

Kuid Tartu Kommunistliku Noorsooühingu tegevuse periood kujunes väga lühikeseks. 14. jaanuaril tungisid valgete soomusrongid Tartu, nende järel ilmusid teised valgekaartlikud väeosad ja soome «lihunikud». Kõikjal möllas verine valge terror. Eesti kodanlusel läks korda välismaiste interventide abiga maha suruda nõukogude võim Tartus ja kogu Eesti Töörahva Kommuuni territooriumil ning kehtestada kodanlik diktatuur.

Paljud Tartu kommunistlikud noored jätkasid, relv käes, võitlust sise- ja välisvaenlaste vastu Punaarmee

<sup>68</sup> «Edasi» nr. 42, 7. jaan. 1919.

eesti diviisi koosseisus, algul Lõuna-Eesti rajoonides, seejärel Pihkva ja Dvinski all, siis aga Lõunarindel Denikini ja Wrangeli vastu. Osa Tartu kommunistlikke noori jäi kohale ja jätkas illegaalse EKP juhtimisel eesotsas V. Kingissepaga rasket võitlust kodanliku kontrrevolutsiooni vastu, rahu sõlmimise eest Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel ning kodanliku Eesti väljalülitamiseks Nõukogude-vastasest interventsioonisõjast. See saavutati Tartu rahuga 1920. a. veebruaris.

Raskes ja üllas revolutsioonilises võitluses sattusid kümned Tartu Kommunistliku Noorsooühingu liikmed valgete ja interventide kätte, nende hulgas ka ühingu juht 21-aastane Karl Johanson. Pärast kuuajalist ebainimlikku piinamist eeluurimisvanglas mõistis kodanlik sõjaväeringkonna kohus 8. märtsil 1919 Karl Johanson surma. Ta langes eesti noorsoo tõelise kangelasena valgete timukate käe läbi 11. märtsi öösel Tartu lähedal Raadi kruusa-augus. Nagu teisedki valge terrori ohvrid jäi ka tema lõpuni truuks sotsialistlikule revolutsioonile, rahvale ja oma kommunistliku noorsoo ühingu nimele.<sup>69</sup>

Kodanlus hävitas Tartus Kommunistliku Noorte Ühenduse ja teised revolutsioonilised töörahva organisatsioonid, kuid ei suutnud ei terrori ega ideoloogiliste pettevahenditega lämmatada EKP juhtimisel arenevat revolutsioonilist noorsooliikumist, mille read 20-ndate aastate algul täienesid kiiresti uute võitlejatega. 1920. a. sügisel algas uus tõus eesti proletaarses noorsooliikumises. Vana ja noor kaardivägi sammusid käsikäes sotsialismi ja nõukogude võimu eest peetava võitluse eesliinil.

---

<sup>69</sup> Eesti NSV ORRKA, f. 927, 1920. a., s.-ü. 134, l. 3 ja 25.

## SISUKORD

1. EKP juubeli lävel . . . . .	3
2. Rahvusvahelise proletaarse noorsooliikumise algperioodist. «Noore Kaardiväe» süünd . . . . .	12
3. V. I. Lenini ja bolševike partei suunava käe all. Tartu noored revolutsioonilise võitluse tules . . . . .	16
4. Tartu Sotsiaaldemokraatlik Noorte Ühing . . . . .	31
5. Tartu Kommunistlik Noorte Ühendus . . . . .	43

Originaali tiitel:

Маттизен Эдгар Аугустович

ПО ПРИМЕРУ СТАРОЙ ГВАРДИИ

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja H. Kukk. Kunstiline toimetaja I. Torn.

Tehniline toimetaja J. Pedari. Korrektor O. Sepp.

Ladumisele antud 20. X 1959. Trükkimisele antud 20. I 1960. Paber 54×84, <sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Trükipoognaid 3,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,66. Arvutuspoognaid 2,87. Tiraaž 3000. MB-00721. Tell. nr. 3409.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind 80 kop.



80 kop.

A-17346  
//

**AJALOOALASEST KIRJANDUSEST ON RAAMATUKAUPLUSTES  
SAADAVAL:**

	Hind rbl.
V. I. Lenin — Rahvus- ja koloniaalküsimus . . . . .	9.45
Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis (artiklite kogumik) . . . . .	4.—
E. Burdžalov — Milles seisab Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tähtsus . . . . .	—50
N. K. Amossov — Ristiusu tekkimine ja klassiolemus . . . . .	—85
J. Krastin, R. Sarmaitis, P. Vihalem — Ameerika-Inglise interventsioon Baltimaades (1918—1920) . . . . .	2.65
V. Kingissepp — Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu . . . . .	2.65
V. Kingissepp — Iseseisvuse ikke all . . . . .	5.05
M. Petrov — Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal . . . . .	4.05
I. Tipner — Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest kodusõja aastail . . . . .	9.—
J. Reed — Kümme päeva, mis vapustasid maailma . . . . .	7.20
Baltimaade rahvamajanduse ajaloost . . . . .	8.30
J. Sevtšenko — Rahvas ei unusta . . . . .	1.60
A. Pähklmägi — Rahvas ei unusta oma kangelasi . . . . .	2.—

